

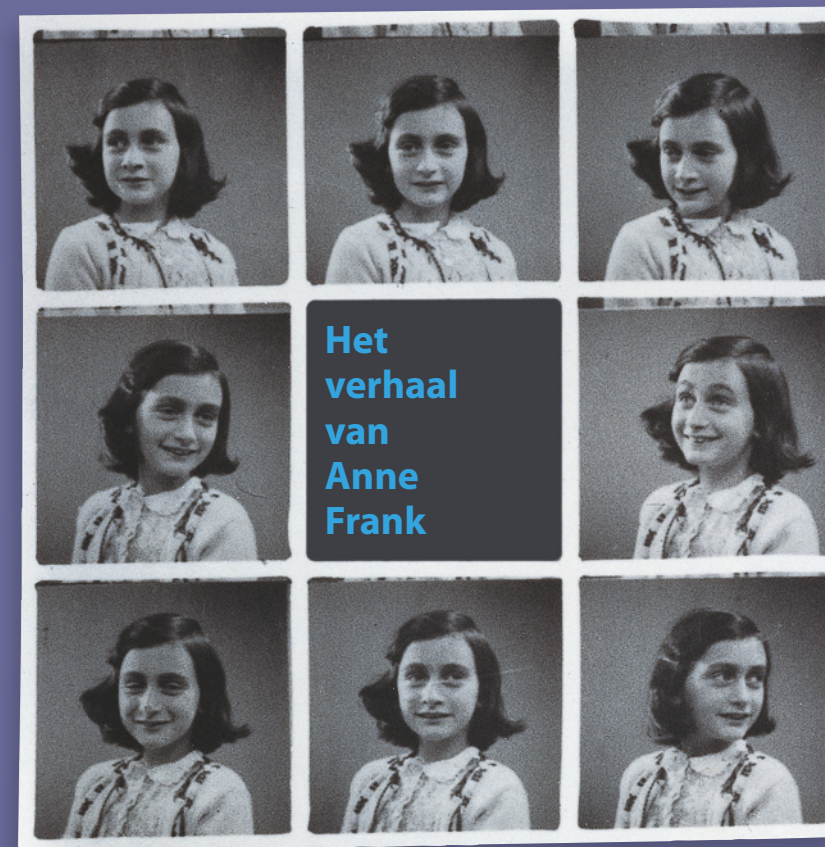
'Zal ik ooit nog journaliste en schrijfster worden? Ik hoop het, o ik hoop het zo, want in schrijven kan ik alles vastleggen, m'n gedachten, m'n idealen en m'n fantasieën,' schreef Anne Frank op 5 april 1944 in haar dagboek. Haar droom werd werkelijkheid, maar zelf maakte ze dat niet meer mee. Anne stierf in maart 1945 in het concentratiekamp Bergen-Belsen. Ze werd vermoord omdat ze joods was, net als anderhalf miljoen andere kinderen in de Tweede Wereldoorlog. Anne Frank is vijftien jaar geworden.

In dit boek staat het complete verhaal van Anne Frank. Op veel gestelde vragen wordt een antwoord gegeven: Waar kwam Anne Frank vandaan? Waarom moest ze onderduiken? Wat schreef ze in haar dagboek? Hoe werd ze verraden? Wat gebeurde er met haar na de arrestatie? Hoe is haar dagboek bewaard gebleven?

In **Het verhaal van Anne Frank** staan veel niet eerder gepubliceerde foto's van de familie Frank. Zij laten zien hoe Anne Frank leefde voordat zij moest onderduiken. Unieke fotoseries geven een beeld van de onderduikplek tijdens de oorlog. Daarvoor is ondermeer het huidige – vrijwel lege – achterhuis tijdelijk ingericht.

Het verhaal van Anne Frank

Het verhaal van Anne Frank

Cip-gegevens Koninklijke Bibliotheek, Den Haag

Menno Metselaar en Ruud van der Rol (Anne Frank Stichting)
Het verhaal van Anne Frank

ISBN 90-72972-83-X

Trefwoord: Tweede Wereldoorlog

© Teksten Anne Frank: Anne Frank Fonds, Basel

© Familiefoto's Anne Frank: Anne Frank Stichting, Amsterdam / Anne Frank Fonds, Basel

© 2004, Anne Frank Stichting, Amsterdam

Anne Frank Stichting
Postbus 730
1000 AS Amsterdam
www.annefrank.nl

Niets uit deze uitgave mag worden verveelvoudigd en/of openbaar gemaakt
door middel van druk, fotokopie, microfilm of op welke andere wijze ook,
zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever.

No part of this book may be reproduced in any form by print, photoprint, microfilm
or any other means without the prior written permission from the publisher.

Anne Frank Stichting

Menno Metselaar, Ruud van der Rol

1925 - 1933

1933

1934 - 1939

1940 - 1942

1942 - 1944

1944 - 1945

1945 **en daarna**

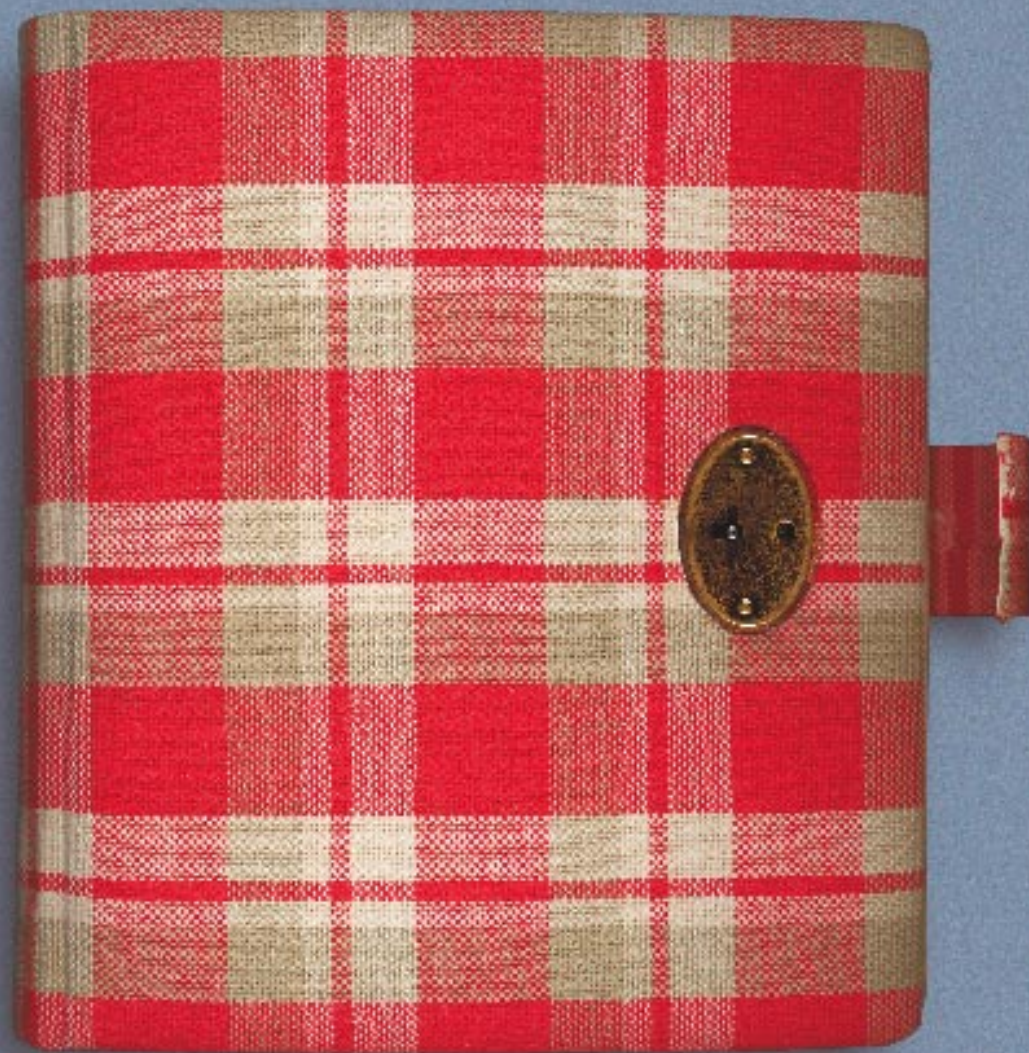
*

Inhoud

Het mooiste verjaarscadeau		6
Een Duits meisje		12
Weg uit Duitsland		32
Thuis in Nederland		38
Oorlog en bezetting		56
De onderduik		70
Het achterhuis, vlak na de oorlog	fotoserie	78
De onderduikers en de helpers	fotoserie	99
Het dagboek van Anne Frank	fotoserie	116
Het ingerichte achterhuis	fotoserie	142
Sporen van de onderduikers in het achterhuis	fotoserie	153
Het einde		160
De erfenis		190
Hoe zat het eigenlijk?	woordenlijst	208

Het mooiste verjaarscadeau

→
Dit dagboek kreeg Anne
Frank op haar dertiende
verjaardag.

smarige foto li 1111

Ik heb hoop ik een jou allerliefsten
halvertrouwen, zoals ik het nog een
niemand gekent heb, en ik hoop dat
je het grote steun van me kunt zijn.

Ann Frank, 12 Juni 1942.

Ik heb het nu een grote steun aan je gehad, en
in het aan onze lieve club die ik nu gungeld
schrijf, deze manier om in mijn dagboek te
schrijven vind ik veel

Annalies Marie Frank

figuur, en nu kan

1941/1942 (11-12-1941)

Ik heb nu heel
niet afwachten als
ik tijd heb om in je te
schrijven

28 Sept. 1942.

Ann Frank,

Ik ben, o zo blij dat ik je meegenomen heb.

Op 12 juni 1942 is Anne Frank al om zes uur wakker. Ze is die dag jarig en ze wordt 13. Ze kan nauwelijks wachten met opstaan. Haar twee vorige verjaardagen heeft zij niet echt kunnen vieren. Op haar elfde verjaardag was Nederland net bezet door het Duitse leger en had niemand zin in een feest. Toen ze twaalf werd was haar oma zo ziek dat haar verjaardag toen ook werd overgeslagen.

Anne houdt het tot kwart voor zeven uit. Dan staat ze op en ze loopt naar de woonkamer van hun huis aan het Merwedeplein in Amsterdam. Moortje, de poes, komt haar miauwend tegemoet en strijkt al kopjes gevend langs haar benen. Om zeven uur maakt Anne haar vader en moeder wakker. Als het hele gezin aan de ontbijttafel zit, mag ze eindelijk haar cadeautjes uitpakken: een spel, snoep, een bon voor twee boeken, een puzzel, een broche en een dagboek.

Op de eerste bladzij van haar dagboek plakt Anne een foto van zichzelf en ze schrijft erbij: *snoezige foto hè!!!!*.

Het dagboek is Annes mooiste cadeau. Ze heeft het zelf mogen uitzoeken bij de boekwinkel in de buurt. Anne is van plan om alles wat ze belangrijk vindt in dit dagboek op te schrijven, vooral dingen waar ze met haar vriendinnen niet over kan praten. Anne schrijft in haar dagboek zogenaamd brieven aan een vriendin. Ze noemt die vriendin 'Kitty'.

Anne begint meteen op haar verjaardag aan haar dagboek. Eerst beschrijft ze alle kinderen uit haar klas. Pas daarna stelt ze zichzelf voor en vertelt uitgebreid aan haar 'nieuwe vriendin' wat ze in haar leven allemaal al heeft meege- maakt.

Anne schrijft als eerste regels in haar dagboek: *Ik zal hoop ik aan jou alles kunnen toevertrouwen, zoals ik het nog aan niemand gekund heb, en ik hoop dat je een grote steun voor me zult zijn.* (12 juni 1942)

*Ik zal hoop ik aan jou alles kunnen toevertrouwen, zoals ik het nog aan niemand gekund heb, en ik hoop dat je een grote steun voor me zult zijn.
Anne Frank. 12 Juni 1942.*

Een Duits meisje

M'n vader, de liefste schat van een vader die ik ooit ontmoet heb, trouwde pas op z'n zesendertigste jaar met m'n moeder die toen vijftwintig was. M'n zuster Margot werd in 1926 geboren, in Frankfurt a/M in Duitsland. Op 12 juni 1929 volgde ik.

[20 juni 1942]

1925-1933

Anne Frank wordt in 1929 in Frankfurt aan de Main in Duitsland geboren. Haar zusje Margot is dan drie jaar. Annes vader, Otto Frank, werkt bij de bank van zijn familie. Haar moeder, Edith Frank-Holländer, doet het huishouden. De familie is joods. Ze gaan af en toe naar de synagoge en ze vieren de belangrijkste joodse feestdagen.

Op dat moment gaat het slecht in Duitsland. Het is een echte crisistijd met veel armoede en werkloosheid. De politicus Adolf Hitler * zegt dat hij de crisis kan oplossen. Adolf Hitler en zijn partij, de NSDAP,* zijn antisemitsch. Zij haten joden en geven hun de schuld van alle problemen in Duitsland.

In 1932 wint Hitler de verkiezingen en in 1933 komt hij met zijn nazi-partij aan de macht. Zijn regering schaft de democratie af. Politieke tegenstanders worden opgepakt. Net als veel andere joodse Duitsers maken Otto en Edith Frank zich grote zorgen over de toekomst.

De huwelijksfoto van Otto Frank en Edith Holländer. Zij trouwen op 12 mei 1925, de verjaardag van Otto Frank.

Op 16 februari 1926 krijgen Otto en Edith Frank hun eerste kind. Het is een meisje, dat ze Margot noemen. Otto Frank maakt veel kiekjes van zijn kinderen. De foto's op de volgende pagina's komen allemaal uit de fotoalbums van de familie Frank.

Margot, enkele maanden
oud, in het kinderbadje.

Margot in haar nieuwe
regenpak. Ze logeert bij
haar oma in Aken.

Margot met twee vriendinnetjes aan het knutselen in de tuin, juni 1929.

Anne Frank wordt op 12 juni 1929 geboren. Eén dag daarna neemt haar vader deze foto in het ziekenhuis.

Margot mag haar kleine
zusje Anne ook even vast-
houden

Margot op bezoek bij oma Frank in Frankfurt, samen met haar neefjes Buddy (rechts) en Stephan (links). De kinderen zijn dol op deze oma, die hun altijd mooie verhalen vertelt.

Op een warme dag in juli speelt Margot (links) met de buurkinderen.

In de winter gaat Margot regelmatig onder de hoogtezon. De bril beschermt haar ogen tegen het felle kunstlicht.

Anne, mei 1930.

Anne, bijna twee jaar oud.

Otto Frank met Margot
en Anne, augustus 1931.

Annes moeder laat haar
iets proeven. Margot en hun
neefje Stephan kijken toe.

Margot, december 1931.

Margot en Anne op een warme dag in de zomer van 1932. Hun buurmeisje Grace zorgt voor een douche.

Margot met een breiwerkje en Anne aan het knutselen, Kerstmis 1932.

1933

Weg uit Duitsland

Tot mijn vierde jaar woonde ik in Frankfurt. Daar wij volbloed-joden zijn, ging m'n vader in 1933 naar Holland. Hij werd directeur van de Nederlandse Opekta Mij. voor jambereiding. Mijn moeder, Edith Frank-Holländer, ging in september ook naar Holland en Margot en ik gingen naar Aken, waar onze grootmoeder woonde. Margot ging in december naar Holland en ik in februari, waar ik als verjaardagscadeau voor Margot op tafel werd gezet.

(20 juni 1942)

De zorgen van Otto en Edith Frank over hun toekomst in Duitsland zijn terecht. Hitlers regering neemt in april 1933 allerlei maatregelen tegen joden. Joden worden gediscrimineerd.* Joodse leraren en ambtenaren worden ontslagen. Op school worden joodse kinderen uitgesloten en gepest. Otto en Edith Frank willen weg uit Duitsland. Ze zijn niet de enigen. Duizenden mensen, politieke tegenstanders van Hitler, kunstenaars en wetenschappers, waaronder veel joden, vluchten Duitsland uit.

Otto Frank reist in de zomer van 1933 naar Amsterdam. Met hulp van zijn zwager Erich Elias begint hij in Amsterdam een bedrijf dat een middel verkoopt dat je nodig hebt om zelf jam te maken. Zijn bedrijf heet Opekta. Otto en Edith Frank zeggen hun huurhuis in Frankfurt op en Margot en Anne gaan met hun moeder bij oma Holländer logeren. Zij woont in Aken, vlak bij de Nederlandse grens. Edith Frank reist af en toe naar Amsterdam om een woning te zoeken. In november vindt zij een etage in een van de pasgebouwde huizen aan het Merwedeplein. Als Edith Frank het huis heeft ingericht, laat ze Margot in december 1933 overkomen. Anne volgt twee maanden later. In Nederland voelen Otto en Edith Frank zich veilig en vrij. Hier is geen nazi-regering die hun het leven zuur maakt.

→
Op 10 maart 1933 is de familie Frank aan het winkelen in Frankfurt. Hitler is dan zes weken aan de macht. Drie dagen later zullen er in Frankfurt gemeenteraadsverkiezingen zijn, die gewonnen worden door de nazi's.

Een fotograaf in Aken maakt deze foto's van Anne en Margot Frank in oktober 1933. Ze logeren daar met hun moeder bij hun oma. Otto Frank woont dan al een paar maanden in Amsterdam. Hij is druk bezig met zijn nieuwe bedrijf.

1934-1939

Thuis in Nederland

Ik ging al gauw naar de kleuterschool van de Montessorischool. Daar bleef ik tot mijn zesde jaar, toen ging ik naar de eerste klas. Ons leven verliep met de nodige opwindning, daar de overgebleven familie in Duitsland niet door Hitlers jodenwetten gespaard bleef. In 1938 na de pogroms vluchtten m'n twee ooms, broers van moeder, en belandden veilig in Noord-Amerika, m'n oude grootmoeder kwam bij ons. Ze was toen drieënzeventig jaar.

(20 juni 1942)

Otto Frank moet hard werken en is weinig thuis. Annes moeder is de hele dag alleen en heeft in het begin heimwee naar Duitsland. Maar ze kunnen nu eenmaal niet terug. Het is in Duitsland gevaarlijk geworden voor joden. In veel steden en dorpen hangen spandoeken en staan borden met de tekst 'Joden zijn hier niet gewenst!'. Er komen speciale wetten, waardoor joden nog meer gediscrimineerd worden. Joden en niet-joden mogen bijvoorbeeld niet meer met elkaar trouwen.

Hitler en zijn regering zijn zich op een oorlog aan het voorbereiden. Er worden wegen aangelegd en tanks, vliegtuigen en wapens gemaakt. Werklozen krijgen werk in grote bouwprojecten en in de wapenindustrie. Hierdoor gaat het beter met de Duitse economie en krijgt Hitler steeds meer enthousiaste aanhangers.

Na een tijdje begint de familie Frank zich thuis te voelen in Nederland. Anne en Margot krijgen vriendjes en vriendinnetjes. Niet alleen Nederlandse, maar ook Duitse, want in de buurt komen steeds meer vluchtelingen wonen. Vooral na de Kristallnacht* vluchten veel joden Duitsland uit, ook Annes ooms Julius en Walter Holländer. In de jaren dat de familie Frank veilig in Nederland woont, heeft Hitler een groot leger opgebouwd. Op 1 september 1939 valt Duitsland Polen aan. Het is oorlog. Zal Duitsland ook Nederland aanvallen? Hitler heeft gezegd dat hij dit niet zal doen, maar veel mensen zijn er toch bang voor. Vooral joden, want zij weten wat er in Duitsland met de joden is gebeurd.

→
Februari 1934. Margot is jarig geweest en probeert haar nieuwe rolschaatsen uit.

Zomer 1934. Margot, Anne en Edith Frank eten een ijsje op het strand van Zandvoort. In de strandstoel zit mevrouw Schneider, de vroegere secretaresse van Otto Frank in Frankfurt, die bij de familie Frank op bezoek is.

Anne en Margot, zomer 1934. De familie Frank gaat regelmatig naar het strand.

←
Anne in de tweede klas
(groep 4) van de Montessori-
school bij juffrouw Baldal.

Anne, 1935.

Anne met haar vriendinnetje
Sanne Ledermann voor hun
huis aan het Merwedeplein,
1935.

→
In september 1935 logeert
Anne samen met oma Frank
bij familie in Sils-Maria,
Zwitserland.

Sept. 1935

in Sils-Maria

Juli 1936. Anne speelt met haar vriendinnetjes Eva Goldberg en Sanne Ledermann op het Merwedeplein.

Anne en Margot met hun moeder, 1936.

Anne gaat met haar moeder af en toe bij haar vader langs op zijn werk. Hier staat ze op de stoep van het bedrijf van Otto Frank.

Soms gaat oma mee naar het strand. Deze foto is in de zomer van 1939 in Zandvoort genomen. Anne plakt hem drie jaar later in haar dagboek en schrijft erbij: **Dit is de enige foto van oma Holländer, aan haar denk ik nog zo vaak en ik wou dat zij nog maar de huiselijke vrede bewaarde. Margot en ik kwamen toen net uit het water en ik weet nog, ik had het erg koud, daarom heb ik mijn badjas omgedaan, oma zit er zo lief en vredig achter. Zoals ze zo vaak gezeten heeft.** (28 september 1942)

Anne met een konijntje in het park 'Amstelrust' in Amsterdam-Zuid, in de zomer van 1938.

Anne verdedigt een
gewezen burcht
tegen de op-
komende
zee.

<

Anne verdedigt een
gewezen burcht tegen
de opkomende zee,
zal Anne later bij deze
foto schrijven.

Op 12 juni 1939 viert Anne haar tiende verjaardag.
Van links naar rechts: Lucie van Dijk, Anne Frank,
Sanne Ledermann, Hanneli Goslar, Juultje Ketellapper,
Kitty Egydie, Mary Bos, Ietje Swillens en Martha van
den Berg.

1940-1942

Oorlog en bezetting*

Na mei 1940 ging het bergaf met de goede tijden: eerst de oorlog, dan de capitulatie, inmars der Duitsers en de ellende voor ons joden begon. Jodenwet volgde op jodenwet en onze vrijheid werd zeer beknot. Joden moeten een jodenster* dragen; joden moeten hun fietsen afgeven; joden mogen niet in de tram; joden mogen niet in een auto, ook niet in een particuliere; joden mogen alleen van 15.00 - 17.00 uur boodschappen doen; joden mogen alleen maar naar een joodse kapper; joden mogen vanaf 20.00 uur 's avonds tot 6.00 uur 's ochtends niet op straat; joden mogen zich niet in schouwburgen, bioscopen en andere voor vermaak dienende plaatsen ophouden; joden mogen niet naar een zwembad, evenmin naar tennis-, hockey- of andere sportplaatsen; joden mogen niet roeien; joden mogen in het openbaar generlei sport doen; joden mogen na acht uur 's avonds niet meer in hun tuin zitten, evenmin bij hun kennissen; joden mogen niet bij christenen thuis komen; joden moeten naar joodse scholen gaan en al dergelijke meer. Zo ging ons leventje door en we mochten dit niet en dat niet.

(20 juni 1942)

Op 10 mei 1940 valt het Duitse leger, ondanks Hitlers belofte dat hij dit niet zou doen, Nederland binnen. Na vijf dagen bombarderen de Duitsers het centrum van Rotterdam en moet het Nederlandse leger de strijd opgeven.

Als Anne een maand later jarig is, wordt haar verjaardag niet gevierd, want niemand is in een feeststemming. Zoals verwacht worden de joden niet met rust gelaten. Eerst moeten alle ambtenaren een 'ariëerverklaring'* invullen, daarna moeten alle joden zich melden. Wie dat niet doet kan een gevangenisstraf van vijf jaar krijgen. Zo weten de nazi's na korte tijd al precies wie joods is en waar de joden wonen.

Zoals in Annes dagboek is te lezen, komen er steeds meer maatregelen tegen joden. De lijst van verboden is in juni 1942 al zo lang dat Anne ze niet eens allemaal opschrijft.

Anne speelt met haar buurmeisje
Hanneli Goslar op het Merwedeplein.
Hanneli zit bij Anne in de klas.
Haar ouders zijn bevriend met Otto
en Edith Frank. Het is mei 1940.

Margot (met zonnebril) in de zomer van 1940 met klasgenoten op de tennisbaan. Ruim een jaar later werd het voor joden verboden om lid te zijn van een bridge- dans- of tennisclub.

Anne en Margot, augustus 1940. Een jaar later zal het strand voor joden verboden zijn.

62

Anne en Margot zonnen
vaak op het platte dak van
hun huis.

63

In de winter van 1940
zit Anne in de vijfde klas
(groep 7).

→
Anne aan het bureau in
hun huis aan het Merwede-
plein, 1941.

Zomer 1941. Anne op
bezoek bij haar vriendin
Sanne Ledermann. Sannes
kleine broertje Raymond
staat in de box.

Anne, Raymond en Sanne Ledermann

De familie Frank voor hun
huis op het Merwedeplein in
mei 1941. Nederland is op dat
moment al een jaar bezet door
het Duitse leger.

Anne zit in de zesde klas (groep 8) van de
Montessorischool. Na de zomervakantie van
1941 moet ze naar een aparte school voor
joodse kinderen. De nazi's willen niet dat
joodse en niet-joodse kinderen samen op
een school zitten.

Mei 1935

Dec. 1935

Mei 1936

Dec. 1936

Mei 1935

Dec. 1935

Mei '36

Mei 1937

Mei 1938

Mei 1939

Mei 1937

Mei 1938

Mei 1940

Mei 1941

Mei 1942

Mei 1939

Mei 1940

Mei 1941

Mei 1942

1942-1944

De onderduik

De zomervakantie van 1942 is begonnen. Op zondagochtend 5 juli komt Annes vriendje Hello Silberberg langs. Ze gaan op het balkon zitten kletsen. Als hij na een tijdje weg moet, spreken ze af dat hij 's middags terugkomt. Om drie uur wordt er gebeld. Anne denkt dat het Hello is, maar het is de postbode. Vanaf dat moment zal alles anders worden voor Anne en haar familie.

De postbode brengt een oproep voor Margot. Zij moet zich melden om in Duitsland te gaan werken. Margot is nog maar 16 jaar en niemand weet wat er in Duitsland met haar zal gebeuren. Eén ding is duidelijk: Margot gaat niet!

Annes vader en moeder hebben dit zien aankomen. Daarom hebben ze een geheime schuilplaats ingericht. Niet alleen voor hun eigen gezin, maar ook voor Hermann van Pels, zijn vrouw Auguste en hun zoon Peter. Hermann van Pels is mededirecteur van het bedrijf van Otto Frank. De familie van Pels is ook joods. Annes ouders waren eigenlijk van plan om op 16 juli onder te duiken, maar ze besluiten dat dit de volgende dag al moet gebeuren.

Annes moeder gaat meteen naar Hermann van Pels. Ze zegt tegen Anne en Margot dat ze vast wat spullen bij elkaar moeten zoeken om mee te nemen. Anne pakt haar schooltas en stopt er van alles in: haar dagboek, haar krulspelden, zakdoeken, schoolboeken, een kam en een paar oude brieven. Ze moet steeds aan het onderduiken denken.

Schuilen, waar zouden wij gaan schuilen, in de stad, op het land, in een huis, in een hut, wanneer, hoe, waar...? Dat waren vele vragen die ik niet kon stellen en die toch steeds weer terugkwamen. Ik dacht aan het schuilen en stopte daardoor de gekste onzin in de tas, maar ik heb er geen spijt van, ik geef meer om herinneringen dan om jurken. (8 juli 1942)

Na een tijdje komt Annes moeder terug met Hermann van Pels. Net als ze binnen zijn gaat de bel weer. Nu is het wel Hello Silberberg. Annes moeder stuurt hem weg en zegt dat Anne geen tijd heeft. Hello is verbaasd en teleurgesteld. Even later gaat de telefoon en Jacqueline van Maarssen vraagt of Anne thuis is. Jacqueline is Annes beste vriendin. Ze kletsen een paar minuten, maar Anne houdt het kort. Ze is bang dat ze zich verspreekt, want ze mag natuurlijk niets over het onderduikplan zeggen.

Hermann van Pels gaat weg om Miep Gies op te halen. Miep werkt in het bedrijf van Otto Frank en is op de hoogte van de onderduikplannen. Zij brengt alvast een koffer met kleren naar de schuilplaats. Later komt ze terug met haar man Jan. Met z'n tweeën kunnen ze nog meer kleren en schoenen naar de schuilplaats brengen. Ook Johannes Kleiman, een andere medewerker van Otto Frank, is gewaarschuwd en komt langs om zo veel mogelijk spullen mee te nemen. Het is al laat als Anne eindelijk naar bed gaat.

Ik was doodmoe en hoewel ik wist dat het de laatste nacht in m'n bed zou zijn, sliep ik dadelijk. (8 juli 1942)

De volgende morgen staat de familie Frank al om half zes op.

We kleedden ons allevier zo dik aan, alsof we in een ijskast zouden moeten overnachten en dat alleen om nog wat kleren mee te nemen. Geen jood zou het in onze toestand gewaagd hebben met een koffer vol kleren uit huis te gaan. Ik had twee hempjes, drie broeken, een jurk, daarover een rok, jasje, zomerjas, twee paar kousen, dichte schoenen, muts, sjaal en nog veel meer aan, ik stikte thuis al, maar daar vroeg niemand naar. (8 juli 1942)

In hun huis laten ze een papiertje slingeren met daarop een adres in Maastricht. Als iemand dat vindt, zal men hopelijk denken dat ze daar naartoe gevlucht zijn. Of misschien wel naar hun familie in Zwitserland. Verder doen ze een briefje bij de buurman in de bus met de vraag of hij voor Moortje, de poes, wil zorgen.

Tegen half acht belt Miep Gies aan. Ze gaat samen met Margot op de fiets naar de schuilplaats. Omdat fietsen voor joden verboden is, haalt Margot de jodenster van haar jas. Anne en haar ouders gaan lopen.

Zo liepen we dan in de stromende regen, vader, moeder en ik, elk met een school- en boodschap-pentas, tot bovenaan toe volgepropt met de meest door elkaar liggende dingen. De arbeiders die vroeg naar hun werk gingen, keken ons medelijdend na; op hun gezichten was duidelijk de spijt te lezen dat ze ons generlei voertuig aan konden bieden; de opzichtige gele ster sprak voor zichzelf. (8 juli 1942)

Onderweg hoort Anne pas waar de schuilplaats is: in een leegstaand gedeelte van haar vaders bedrijf op Prinsengracht 263. Otto Frank, Hermann van Pels en Johannes Kleiman hebben het leegstaande huis achter hun bedrijf in de maanden ervoor ingericht als schuilplaats door er meubels en voedsel naar toe te brengen.

Als Anne en haar ouders aankomen op de Prinsengracht, wacht Margot daar al op hen. De schuilplaats is nog niet helemaal klaar: overal staan nog dozen met spullen. Anne en haar vader gaan meteen aan de slag. Ze maken eerst gordijnen, zodat niemand naar binnen kan kijken. Daarna beginnen ze met uitpakken en opruimen. Annes moeder en Margot voelen zich zo moe en ellendig dat ze niet kunnen meehelpen. Maar de volgende dag gaat het beter met hen en met z'n vieren richten ze de schuilplaats verder in. In haar dagboek schrijft Anne aan 'Kitty':

Tijd om over de grote verandering die in mijn leven gekomen was, na te denken, had ik haast niet tot woensdag. Toen vond ik voor het eerst sinds onze aankomst in het achterhuis gelegenheid om je de gebeurtenissen mede te delen en tegelijkertijd om me eens goed te realiseren wat er nu eigenlijk met me gebeurd was en wat er nog gebeuren zou. (10 juli 1942)

Anne is erg tevreden over de onderduikplek.

Het achterhuis is als schuilplaats ideaal, hoewel vochtig en scheefgetrokken, zal men in heel Amsterdam, ja in heel Holland misschien, voor schuilers niet meer zo iets geriefelijks ingericht hebben. (11 juli 1942)

Slechts vier medewerkers van Otto Frank zijn van de schuilplaats op de hoogte, Johannes Kleiman, Miep Gies, Victor Kugler en Bep Voskuil. In het magazijn van het bedrijf op de begane grond werken nog meer mensen. Zij mogen niets weten, want hoe minder mensen op de hoogte zijn van de onderduikers, des te kleiner is de kans op ontdekking.

Na de eerste spannende dagen volgen kalmere weken en maanden. Anne beseft steeds beter dat haar onbezorgde leventje voorbij is.

Het benauwt me ook meer dan ik zeggen kan dat we nooit naar buiten mogen, en ik ben erg bang dat we ontdekt worden en dan de kogel krijgen. (28 september 1942)

Een maand geleden vierde zij nog haar verjaardag met al haar vrienden en vriendinnen, nu zit ze dag in dag uit in een kleine ruimte. Ze mist haar vriendinnen vreselijk. Ze mist ook Moortje, de poes. Als ze door de gordijnen naar buiten gluurt, ziet ze af en toe in de tuin een zwart poesje lopen dat haar aan Moortje doet denken. Ze voelt zich dan erg alleen en verdrietig.

Anne moet de hele dag muisstil zijn. Overdag werken er mannen in het magazijn, die niet mogen merken dat er in het achterhuis onderduikers zitten. Alleen 's avonds en in het weekend, als er geen personeel is, kunnen de onderduikers hun schuilplaats verlaten.

Ze kunnen zich dan bijvoorbeeld wassen in de kantoorkeuken of naar de radio luisteren in het directiekantoor. Anne vindt dat doodeng.

Gisteravond zijn we met z'n vieren naar het privé-kantoor gegaan en hebben de Engelse radio aangezet. Ik was zo ontzettend bang dat iemand dat zou kunnen horen dat ik vader letterlijk smeekte mee naar boven te gaan. Moeder begreep m'n angst en ging mee. Ook in andere dingen zijn we erg bang dat de burens ons zouden kunnen horen of zien. (11 juli 1942)

Ook 's nachts is Anne vaak bang. Als het onweert of als Duitsers schieten op geallieerde vliegtuigen, kruipt ze het liefst bij haar vader in bed. Alleen daar voelt ze zich veilig. Een keer is het schieten zelfs zo erg dat Anne niet naar haar eigen bed terug durft. Ze haalt haar dekens en gaat op de grond naast haar vaders bed liggen.

Na een week komen de andere onderduikers naar het achterhuis: Hermann en Auguste van Pels en hun vijftienjarige zoon Peter. Zij hebben wél hun poes meegenomen, Mouschi. Anne kent Peter wel. Op haar dertiende verjaardag kwam hij ook even langs met een cadeautje.

's Ochtends om half tien (wij zaten nog aan het ontbijt) arriveerde Peter van Pels, een tamelijk saaie en verlegen slungel van nog geen zestien jaar, van wiens gezelschap niet veel te verwachten is. (14 augustus 1942)

Maar ze vindt het wel gezellig dat ze nu met meer mensen kan praten.

Op deze luchtfoto die na de oorlog is gemaakt is het pand Prinsengracht 263 goed te zien. In het voorste gedeelte (blauw) zit het bedrijf van Otto Frank. Daar wordt gewoon gewerkt. De onderduikers hebben zich verstopt in het achterste gedeelte (groen), het achterhuis.

De zwart-wit foto's op de volgende pagina's zijn enkele jaren na de oorlog door de fotografe Maria Austria gemaakt.

- 1 De voorkant van het bedrijf van Otto Frank aan de Prinsengracht (derde van links). Als je ervoor staat, heb je er geen idee van dat er nog een heel huis achter zit.
- 2 In het magazijn werkten mensen die niets wisten van de onderduikers in het achterhuis. Op de foto het voorste gedeelte van het magazijn met de deur naar de straat.
- 3 De trap waarlangs de helpers dagelijks naar boven gingen en die uitkomt op de overloop voor de draaikast.
- 4/5 De draaikast verbergt de toegang tot het achterhuis.
- 6 Het enige raam in het kamertje van Anne Frank. De gordijnen waren altijd dicht. Soms gluurde Anne door een kiertje naar buiten.
- 7 Annes kamertje dat ze moest delen met Fritz Pfeffer. De deur leidt naar de wasruimte.
- 8 De wasruimte en het toilet grenzen aan het kamertje van Anne Frank en Fritz Pfeffer. Overdag trokken de onderduikers het toilet zo min mogelijk door, want de afvoerbuizen lopen door het magazijn.
- 9 De gemeenschappelijke woon- en eetkamer. Het was ook de slaapkamer van Hermann en Auguste van Pels.
- 10 De toegang tot de zolder via de trap in Peters kamer.
- 11 Anne en Peter brachten veel tijd samen door op zolder.

1

2

3

4

5

6

7

8

9

10

De achterkant van het bedrijf van Otto Frank. De schuilplaats is op de bovenste drie verdiepingen.

- 1 De kamer van Anne en Margot. Later deelt Anne de kamer met Fritz Pfeffer. Margot slaapt vanaf die tijd bij haar ouders.
- 2 De kamer van Otto en Edith Frank.
- 3 De kamer van de familie van Pels.

Op de begane grond is het magazijn en op de eerste verdieping is het directiekantoor van Otto Frank (rechts) en de keuken die bij het bedrijf hoort (links). De onderduikers komen hier alleen als alle medewerkers naar huis zijn.

De onderduikers eten altijd met z'n allen en na twee dagen voelen zij zich al één grote familie. Als de mannen uit het magazijn met middagpauze zijn, komen de helpers uit het kantoor vaak naar de schuilplaats om mee te eten. De onderduikers zijn blij met hun gezelschap. Zo horen ze de laatste nieuwtjes uit de stad. Maar die nieuwtjes zijn lang niet altijd goed. Anne hoort van Bep Voskuijl dat een meisje uit haar klas naar Polen gedeporteerd* is. Steeds meer joden krijgen, net als Margot, een oproep om in Duitsland te werken. De meesten melden zich niet. Daarom organiseren de nazi's razzia's*: zij sluiten dan een straat of een wijk af en doorzoeken alle huizen. Alle joden die ze vinden worden gearresteerd. Daarna worden ze – net als Annes klasgenootje – in treinen naar concentratiekampen gebracht. Iedereen is bang dat het slecht met deze gevangenen zal aflopen.

Wij nemen aan dat de meesten vermoord worden. De Engelse radio spreekt van vergassing, misschien is dat wel de vlugste sterfmethode. Ik ben helemaal van streek. (9 oktober 1942)

De onderduikers leven iedere dag met de angst dat ze ontdekt zullen worden. De helpers bedenken een manier om de toegang tot het achterhuis beter te verbergen. De vader van Bep Voskuijl timmert een speciale draaikast, die voor de gewone grijze deur wordt gezet. De onderduikers moeten wel aan deze rare deur wennen.

Na drie dagen liepen we allemaal met een voorhoofd vol builen omdat iedereen zich aan de lage deur stootte. Peter heeft het daarna zo zacht mogelijk gemaakt door er een doek met houtwol tegenaan te spijkeren. Zien of 't helpt! (21 augustus 1942)

De bewoners van het achterhuis zitten dicht op elkaar en kunnen niet naar buiten. Dat is moeilijk voor iedereen, maar Anne kan er helemaal niet tegen. Ze mist haar vrijheid vreselijk. Bovendien hebben meneer en mevrouw van Pels vaak aanmerkingen op haar. Anne ergert zich vreselijk aan hen.

Ik denk er niet aan om al die beledigingen op me te laten zitten, ik zal ze wel laten zien dat Anne Frank niet van gisteren is, ze zullen nog opkijken en gauw hun grote bek houden, als ik ze duidelijk maak dat ze niet aan mijn, maar aan hun eigen opvoeding het eerst moeten beginnen. Ben ik dan werkelijk zo ongemanierd, eigenwijs, koppig, onbescheiden, dom, lui, enz. enz. als ze boven zeggen? Ach welnee, ik weet heus wel dat ik veel fouten en gebreken heb, maar ze overdrijven het wel in zeer hoge mate! Als je eens wist, Kitty, hoe ik soms kook, bij die scheld- en schimppartijen. Het zal heus niet lang meer duren of m'n opgekropte woede komt tot uitbarsting. (28 september 1942)

Bovendien maakt Anne vaak ruzie met haar moeder en zelfs met Margot kan zij het lang niet altijd even goed vinden. De enige met wie Anne echt goed kan opschieten, is haar vader. Hij begrijpt haar, hij is haar grote voorbeeld. Anne vertelt hem dat zij meer van hem houdt dan van haar moeder. Otto Frank zegt dat dat wel zal veranderen als ze ouder wordt.

Maar er is niet altijd ruzie in het achterhuis.

Moeder, Margot en ik zijn weer de beste maatjes, dat is toch eigenlijk veel prettiger. Ik lig nu bijna elke avond bij Margot in bed en we hebben erover gesproken dat Margot kraamverzorgster wil worden. Gisteravond lagen Margot en ik samen in mijn bed, het was onnoemelijk klein, maar juist grappig. Ze vroeg of ze soms mijn dagboek mocht lezen. 'Sommige stukken wel,' zei ik en vroeg naar het hare. Dat mocht ik dan ook lezen. Ik heb Margot eens gevraagd of zij mij erg lelijk vond. Ze zei dat ik er wel grappig uitzag, en dat ik leuke ogen had. Nogal vaag, vind je ook niet? (14 oktober 1942)

Anne verbaast zich erover dat ze zo lang kan blijven stilzitten.

Wij zijn zo stil als babymuisjes. Wie had drie maanden geleden kunnen vermoeden dat kwikzilver-Anne urenlang zo rustig moet en kan zitten? (1 oktober 1942)

Anne is overdag meestal bezig met het huiswerk dat ze van haar vader moet maken. Otto Frank wil niet dat Margot en Anne te ver achterop raken. Vooral geschiedenis vindt Anne leuk. Ze leest graag verhalen over de Griekse en Romeinse goden. Soms helpt ze Miep Gies en Bep Voskuil met hun kantoorwerk. Ook zijn er elke dag allerlei huishoudelijke klusjes te doen, zoals koken en afwassen. Maar als alles gedaan is en Anne eindelijk tijd voor zichzelf heeft, schrijft ze het liefst in haar dagboek.

In november komt er in het achterhuis een achtste onderduiker bij. Fritz Pfeffer is een joodse kennis van de twee onderduikfamilies. Hij is tandarts. Zijn vriendin, Charlotte, is niet joods en hoeft dus niet onder te duiken. Fritz Pfeffer is eerder getrouwd geweest en heeft een zoontje, Werner. Al voor de oorlog heeft hij Werner naar Engeland gestuurd. Fritz Pfeffer komt bij Anne op de kamer. Margot moet vanaf die dag bij haar ouders slapen.

Zoals we allemaal wel veronderstelden, is Pfeffer een erg aardig mens. Hij vond het natuurlijk goed om het kamertje met mij te delen; ik ben er eerlijk gezegd niet zo erg mee ingenomen dat een vreemde mijn dingen in gebruik gaat nemen, maar je moet wat voor het goede doel over hebben. 'Als we maar iemand van onze kennissen kunnen redden is al het andere bijzaak,' zei vader en daar heeft hij volkomen gelijk in. (19 november 1942)

Fritz Pfeffer heeft slecht nieuws. In de hele stad worden bij razzia's joden opgepakt en naar concentratiekampen gebracht.

Het is droevig wat hij allemaal wist. Talloze vrienden en kennissen zijn weg naar een vreselijk doel. Avond aan avond tuffen de groene of grijze militaire auto's langs. Ze bellen aan elke deur en vragen of er ook joden wonen. Zo ja, moet de hele familie dadelijk mee, zo niet gaan ze weer verder. Niemand kan zich aan zijn lot onttrekken als hij niet gaat schuilen. Niemand wordt ontzien, ouden van dagen, kinderen, baby's, zwangere vrouwen, zieken, alles, alles gaat mee in de tocht naar de dood. (19 november 1942)

Anne moet aan haar vriendinnen denken. Hoe zou het met hen zijn? Welke verschrikkelijke dingen maken zij mee? Leven ze nog wel? Anne voelt zich schuldig, omdat zij veilig in het achterhuis zit.

Slecht voel ik me, dat ik in een warm bed lig, terwijl m'n liefste vriendinnen ergens buiten neergegoid of neergevallen zijn. Ik word zelf bang als ik aan allen denk met wie ik me altijd zo innig verbonden voelde en die nu overgeleverd zijn aan de handen van de wreedste beulen die er ooit bestaan hebben. En dat alles omdat ze joden zijn. (19 november 1942)

De onderduikers proberen niet voortdurend te denken aan alle ellende van de oorlog. Op 4 december vieren ze Chanoecka, een belangrijk joods feest. Ze geven elkaar kleine cadeautjes. Als het een dag later Sinterklaas is, hebben de helpers voor elke onderduiker een cadeautje en een gedicht in een mand verstoppt. De onderduikers hebben ook cadeautjes voor de helpers gemaakt. Het is de eerste keer dat Anne Sinterklaas viert. Ze vindt het nog leuker dan Chanoecka.

In het begin vindt Anne Fritz Pfeffer wel aardig, maar met z'n tweeën een klein kamertje delen valt niet mee. Steeds vaker krijgt ze ruzie met hem.

Mijnheer Pfeffer, de man van wie altijd gezegd werd, dat hij uitstekend met kinderen op kon schieten en ook van alle kinderen hield, ontpopt zich als de meest ouderwetse opvoeder en preker van ellenlange manierenreeksen. Daar ik het zeldzame geluk heb (!) met de hoogedelwelopgevoede heer mijn helaas zeer nauwe kamer te mogen delen, en daar ik algemeen voor de slechtst opgevoede van de drie jeugdigen gehouden word, heb ik nogal wat te stellen om de oude, vaak herhaalde standjes en vermaningen te ontlopen en om een Oost-Indische doofheid door te voeren. Dit alles zou nog tot daar aan toe zijn als mijnheer maar niet zo'n grote klikspaan was en zich niet ook nog moeder als overbriefadres uitgezocht had. Als ik van hem net de wind van voren heb gekregen, doet moeder het nog eens dunnetjes over en krijg ik dus de wind van achteren. Als ik dan heel erg bof, roept mevrouw me vijf minuten later ter verantwoording en komt de wind van bovenaf geblazen! (28 november 1942)

De andere onderduikers hebben ook veel commentaar op Annes gedrag. In haar dagboek lucht ze haar hart.

Ik zou moeder, Margot, van Pels, Pfeffer en ook vader toe willen schreeuwen: 'Laat me met rust, laat me eindelijk een nacht slapen zonder dat m'n kussen nat van de tranen is, m'n ogen branden en m'n hoofd bonst. Laat me weg, weg van alles, liefst weg van de wereld!' Iedereen vindt me aanstellerig als ik praat, belachelijk als ik zwijg, brutaal als ik antwoord geef, geslepen als ik een goed idee heb, lui als ik moe ben, egoïstisch als ik een hap te veel eet, dom, laf, berekenend, enz. enz. De hele dag hoor ik niets anders dan dat ik een onuitstaanbaar wicht ben, en hoewel ik erom lach en doe of ik me er niets van aantrek, kan het me wel wat schelen, zou ik God wel willen vragen me een andere natuur te geven, die alle mensen niet tegen me in 't harnas jaagt. Het kan niet, m'n natuur is me gegeven en ik kan niet slecht zijn, ik voel het. (30 januari 1943)

Zo wordt het 1943. Overal in Nederland worden joden opgepakt en weggevoerd. De nazi's willen heel Nederland zuiveren van de joden. Als Anne daaraan denkt wordt ze heel somber en voelt ze zich machteloos. Steeds vaker vliegen er 's nachts geallieerde vliegtuigen over Amsterdam. Ze zijn op weg naar Duitsland om daar steden en fabrieken te bombarderen. Boven Nederland worden zij beschoten door het Duitse afweergeschut. Het maakt Anne doodsbang.

Ik heb m'n angst voor alles wat schieten of vliegtuigen is nog niet afgeleerd en lig haast elke nacht bij vader in bed om daar troost te zoeken. Dat kan nu wel erg kinderachtig zijn, maar je moest het eens meemaken! Je kunt je eigen woorden niet meer verstaan zo bulderen de kanonnen. Ik rilde alsof ik koorts had en smeekte vader om het kaarsje weer aan te steken. Hij was onverbiddelijk, het licht bleef uit. Plotseling schoten machinegeweren, dat is nog tienmaal erger dan kanonnen. Moeder sprong uit bed en stak tot grote ergernis van Pim (vader) de kaars aan. Haar resolute antwoord op zijn gemopper was: 'Anne is toch geen oude soldaat!' Daarmee basta! (10 maart 1943)

Anne heeft grote bewondering voor mensen die onderduikers helpen, want ze weet hoe gevaarlijk het is.

Het is verbazingwekkend hoe veel, hoe nobel en hoe onbaatzuchtig werk er door die mensen wordt verricht, die met inzet van hun eigen leven anderen helpen en anderen redden. Het beste voorbeeld daarvan zijn toch wel onze helpers. Nooit hebben wij één woord gehoord dat op de last duidt, die wij toch zeker zijn, nooit klaagt er één van hen dat wij hun te veel moeite maken.

(28 januari 1944)

Auguste en
Hermann van Pels.

Peter van Pels.

Fritz Pfeffer.

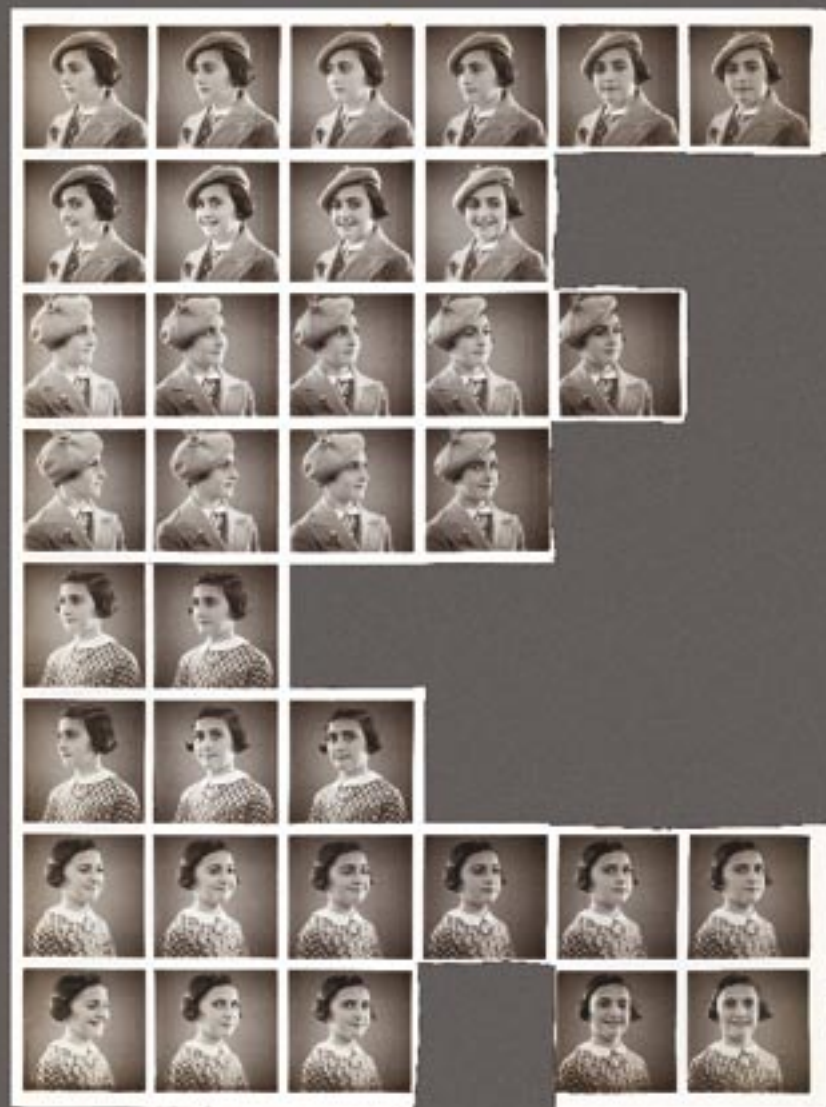
Overdag zijn de helpers in het kantoor aan het werk. Zij doen zo gewoon mogelijk, maar ze moeten wel steeds oppassen dat anderen niet merken dat er onderduikers in het achterhuis verstoppt zitten. Deze foto is gemaakt in 1941, dus voordat de onderduikers in het achterhuis zaten. Op de foto links Victor Kugler met naast hem Bep Voskuil. Miep Gies zit voor het raam. De meisjes achteraan werken er al niet meer als de familie Frank gaat onderduiken.

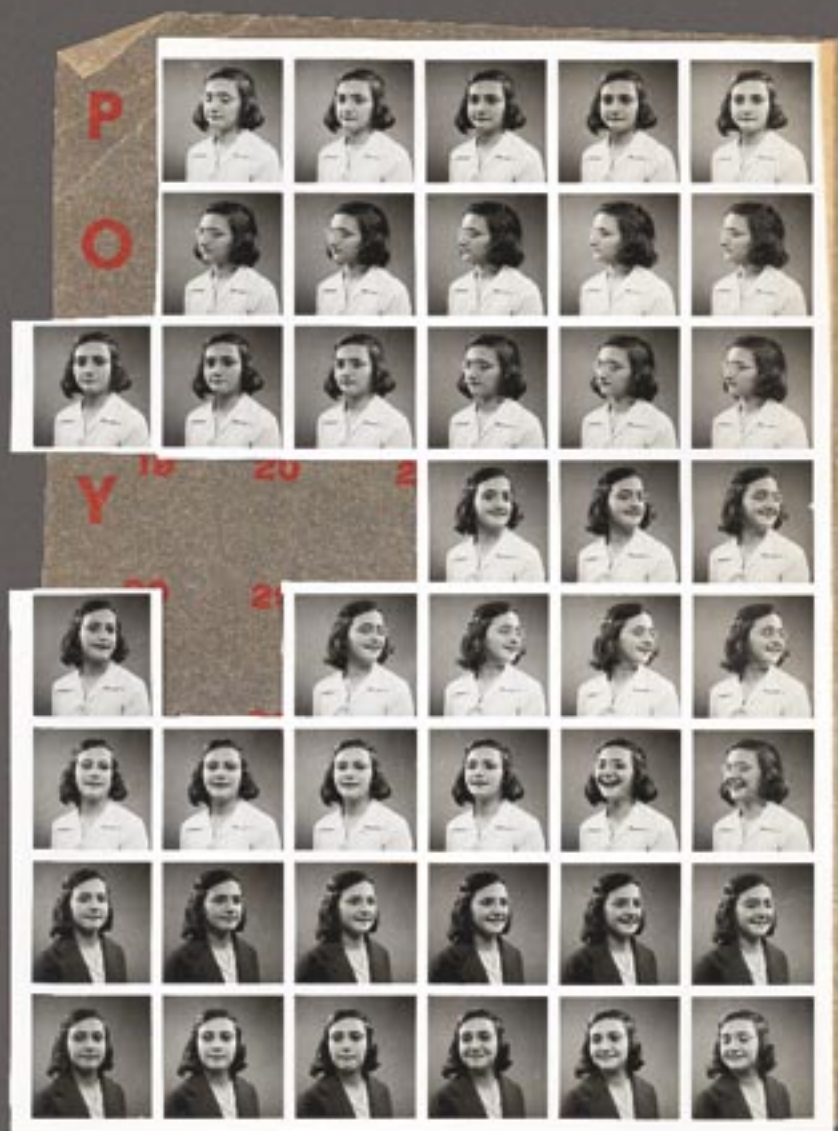
Johannes Kleiman, een van de helpers van de onderduikers, laat na de oorlog de toegang tot het achterhuis zien.

Bijna elk jaar liet de familie Frank een serie van 48 verschillende pasfotootjes maken. Anne knipte sommige uit, plakte ze in haar dagboek en schreef er commentaar bij.

De helpers hebben verschillende taken: Johannes Kleiman en Victor Kugler houden zich bezig met het bedrijf en zorgen dat er geld is voor het levensonderhoud van de onderduikers. Miep Gies en Bep Voskuijl zorgen voor eten, drinken, kleren en nog een heleboel andere dingen. Miep Gies neemt vaak bibliotheekboeken mee.

Wij kijken altijd reikhalzend naar de zaterdag uit, omdat dan de boeken komen. Net als kleine kinderen die een cadeautje krijgen. Gewone mensen weten niet hoeveel boeken voor een opgeslotenene betekenen. Lezen, leren en de radio zijn onze enige afleidingen. (11 juli 1943)

Ook de andere helpers nemen wel eens boeken, kranten en tijdschriften mee. Het allerleukst vindt Anne het tijdschrift Cinema & Theater, dat Victor Kugler elke week voor haar meeneemt. De andere onderduikers vinden dat geldverspilling, maar ze zijn iedere keer wel verbaasd als ze merken hoeveel Anne over films en filmsterren weet.

Bep Voskuijl heeft onder haar eigen naam een aantal schriftelijke cursussen voor de onderduikers aangevraagd. Margot, Peter en Anne doen alledrie een cursus steno. Steno is een manier om met speciale tekens snel op te schrijven wat iemand zegt. Anne vindt het in het begin heel spannend om steno te leren: het is net geheimschrift. Toch stopt ze er al gauw mee, omdat ze meer tijd aan haar andere vakken wil besteden. Bovendien heeft ze last gekregen van haar ogen. Anne heeft eigenlijk een bril nodig. *Hu, wat zal ik er uilachtig uitzien!* schrijft ze in haar dagboek. (11 juli 1943)

Miep wil wel met haar naar een oogarts, die te vertrouwen is. Het lijkt Anne doodeng om op straat te lopen, maar het idee om eindelijk weer naar buiten te mogen spreekt haar wel aan. Ze haalt alvast haar grijze jas uit de kast, maar merkt dat die haar veel te klein is geworden! Het plan gaat uiteindelijk niet door, omdat iedereen het risico veel te groot vindt. Bovendien denken de onderduikers dat de oorlog niet lang meer zal duren.

Intussen doet Otto Frank op de achtergrond nog allerlei werk voor zijn bedrijf. Victor Kugler en Johannes Kleiman bespreken alle belangrijke zaken met hem. Op een dag komen er een paar zakenrelaties uit Duitsland op bezoek om de leveringen van Opekta te bespreken. Otto Frank zou graag bij die besprekingen in het directiekantoor aanwezig zijn. Dat kan natuurlijk niet, maar als Otto Frank met zijn oor op de vloer erboven gaat liggen, kan hij wél alles horen. Hij vraagt of Margot wil meeluisteren, want twee horen meer dan één. De bezoekers uit Frankfurt komen 's ochtends aan. Margot en haar vader liggen de hele morgen op de grond te luisteren. De besprekingen gaan 's middags verder, maar Otto Frank kan die ongemakkelijke houding niet langer volhouden. Anne neemt zijn plaats in. Maar ze vindt de besprekingen zo saai, dat ze al snel in slaap valt. Omdat ze geen enkel geluid wil maken, durft Margot haar niet te wekken. Pas na een half uur schrikt Anne wakker. *Gelukkig had Margot beter opgelet*, schrijft ze in haar dagboek. (1 april 1943)

Op 12 juni 1943 wordt Anne veertien. Het is haar eerste verjaardag in het achterhuis. Van haar vader krijgt ze een mooi gedicht en van de anderen veel cadeautjes, waaronder een boek over Griekse en Romeinse goden. Anne bedenkt dat het soms best wel leuk is om de jongste te zijn, want de andere onderduikers worden op hun verjaardag niet zo verwend!

En zo gaan de dagen, de weken en de maanden voorbij. Soms fantaseren de onderduikers over wat zij het eerst zullen gaan doen als ze weer vrij zijn.

Margot en mijnheer Van Pels wensen zich het meest een heet bad tot boven aan toe en willen daar wel meer dan een half uur in blijven. Mevrouw Van Pels wil het liefst dadelijk taartjes gaan eten, Pfeffer kent niets anders dan z'n Charlotte, moeder haar kop koffie. Vader gaat naar mijnheer Voskuil, Peter naar de stad en in de bioscoop, en ik zou van zaligheid niet weten, waar te beginnen. Ik verlang het meeste naar een eigen woning, vrije beweging en eindelijk weer hulp bij 't werk, dus dan naar school! (23 juli 1943)

Al meer dan een jaar zitten de onderduikers nu al opgesloten in het achterhuis. Anne is vaak somber en wanhopig. Wanhopig vanwege de uitzichtloze situatie, maar ook wanhopig over zichzelf. Hoewel ze zich steeds voorneemt om niet brutaal te zijn, lukt dat niet altijd. Ze besluit anders om te gaan met dingen die ze vervelend vindt.

Mijn mening vind ik zelf niet stom en anderen wel, dus kan ik hem beter voor mezelf houden. Net zo doe ik als ik iets moet eten, wat ik helemaal niet uit kan staan. Ik neem het bord voor me, verbeeld me dat het iets heel lekkers is, kijk er zo weinig mogelijk naar en voordat ik het weet is het op. 's Ochtends bij het opstaan, ook zoiets wat zeer onaangenaam is, spring ik uit bed, denk bij mezelf 'je gaat er dadelijk weer lekker in', loop naar het raam, ontduister, snuffel net zo lang aan de kier tot ik een beetje lucht voel en ben wakker. Het bed wordt zo gauw mogelijk uitgelegd, dan is het geen verleiding meer. Weet je hoe moeder zoiets noemt? Een levenskunstenaar. Vind je dat geen grappig woord? (10 augustus 1943)

In die zomer van 1943 ontdekt Anne hoeveel plezier ze heeft in schrijven. Vanaf dat moment houdt ze niet alleen haar dagboek bij, maar gaat ze ook korte verhaaltjes schrijven. Een van die verhaaltjes heet 'Het beste tafeltje'. Het gaat over een grote ruzie die zij met Fritz Pfeffer heeft gehad. In hun kamer staat één tafeltje. Anne zit daar vaak aan te werken en in haar dagboek te schrijven. Maar ook Fritz Pfeffer wil aan die tafel zitten om te kunnen studeren. Hij leert Spaans en Nederlands. Anne mag elke dag van halfdrie tot vier uur aan het tafeltje werken, als Fritz Pfeffer een middagdutje doet. Verder komt ze overdag niet in hun kamer. Ze vraagt beleefd aan hem of ze twee keer per week ook van vier tot halfzes aan het tafeltje mag zitten. Maar Fritz Pfeffer wil daar niets van weten en hij verwijt haar van alles en nog wat. Anne wordt ontzettend kwaad.

Het ene ogenblik dacht ik: 'Ik geef hem direct een klap voor z'n smoel dat-ie met z'n onwaarheden tegen de muur aan vliegt!' En het volgende ogenblik zei ik tegen mezelf: 'Houd je kalm, die vent is het niet waard dat je je zo druk over hem maakt!' (13 juli 1943)

Ze gaat naar haar vader om over Pfeffer te klagen en wil dat hij met hem praat. Na een lange discussie geeft Pfeffer toe: Anne mag in het vervolg twee hele middagen per week werken aan het tafeltje. Maar Fritz Pfeffer is zo kwaad dat hij twee dagen lang geen woord tegen Anne zegt. Hij houdt zich ook niet aan de gemaakte afspraak. Hij eist regelmatig tussen vijf uur en halfzes toch het tafeltje op. Kinderachtig en kleinzielig, concludeert Anne.

Op een nacht horen de onderduikers lawaai in het kantoor. Doodstil en rillend van angst luisteren ze naar de geluiden die gevaarlijk dichtbij komen. Zullen ze ontdekt worden? Na een tijdje wordt het stil en horen ze niets meer. Voor de zekerheid blijven ze nog een hele poos roerloos zitten. De volgende dag blijkt dat er in het kantoor is ingebroken. De helpers vertellen dat steeds meer mensen uit wanhoop stelen en inbreken, omdat het moeilijk is geworden om genoeg eten te vinden. Ook spullen als kleren en schoenen zijn door de oorlog erg schaars en duur geworden.

De angst voor ontdekking en verraad wordt groter als Willem van Maaren in februari 1943 in het magazijn komt werken. Natuurlijk wordt hem niets verteld over de onderduikers, maar hij stelt herhaaldelijk vragen over het achterhuis.

Nog een feit dat ons niet opkikkert is, dat de magazijnman Van Maaren achterdochtig wordt aangaande het achtergebouw. Het zou ons niets kunnen schelen wat mijnheer Van Maaren van de toestand denkt, als de man niet als onbetrouwbaar bekendstond en een hoge mate van nieuwsgierigheid bezit. (16 september 1943)

De onderduikers besluiten overdag extra stil en voorzichtig te zijn.

Anne is vaak somber en ziet bleek. 'Wat zie je er toch slecht uit!' zeggen de andere onderduikers tegen haar. Ze heeft het vooral moeilijk op zondagen. Het bedrijf is dan gesloten en de helpers komen tussen de middag niet langs in het achterhuis, zodat er weinig afleiding is.

M'n zenuwen ben ik lang niet altijd de baas, vooral 's zondags voel ik me er ellendig aan toe. Dan is de stemming in huis drukkend, slaperig en loodzwaar, buiten hoor je geen vogel zingen, een doodse en benauwende stilte hangt over alles heen en dit zware klemt zich aan mij vast alsof ik mee moest naar een diepe onderwereld. Vader, moeder en Margot laten me dan bij tijd en wijle onverschillig, ik dwaal van de ene naar de andere kamer, de trap af en weer op en heb een gevoel als een zangvogel, die z'n vleugels hardhandig uitgerukt zijn en die in een volslagen duisternis tegen de spijlen van zijn nauwe kooi aan vliegt. 'Naar buiten, lucht en lachen!' schreeuwt het in me. Ik antwoord niet eens meer, ga op een divan liggen en slaap om de tijd, de stilte, de verschrikkelijke angst ook, te verkorten, want te doden zijn ze niet. (29 oktober 1943)

Soms gluurt Anne door een spleetje van het gordijn naar buiten. Ze ziet dan de tuin met de kastanjeboom en de huizen aan de overkant. Soms zit ze 's avonds met een verrekijker naar de burens te gluren.

we weer gewoon na
gaan. De loodgieter
den oproep had voor
est bevestigden. Ik ging
en. Onverrichts half
die moet in de keulen
Krauwe last, want
al gebouwd net na
de loodgieter. De familie
zijn. Het is ook in de
naar wat te redeneren
e loen 5 minuten de
gilde hij hem al weer
Hijneer Kugler!!!
Hijneer Kugler. Toen
hik om half drie tij

In de zomer van ~~1941~~ 1941 werd Oma Hollan-
der erg ziek, mij was toen al bij mij
maakt gepland, werden. En dan mijn
verjaardag kwam met heel.

De zomer 1940 ook niet, want toen was
de oorlog met haar in Nederland.

Deze zomer 1941-1942 in Oma's geboden.
In niemand weet hoevel ik aan haar
denk en nog van haar hand.

Deze verjaardag 1942 is dan ook ge-
weest om allerlei te laten en om's
lichtje stond en naast.

Vrijdag 19 Juni 1942.

Vanochtend was ik thuis, ik heb heel
erg lang gestopten. Toen kwam Hans-
li en hebben we nog wat gebleet.

Jaquie is nu spelm erg met 't
mijn worden en dat erg hinderachtig
en flauw tegen mij, die stelt mij hoe
langere het met begon. Ruig

De 10 Juni 1939.

De 10 de brief foto was
Oma Hollander, aan
haar denk ik nog
ho vaak en ik wou
dat hij nog maar
de heerlijkste vrede
bewaarde.

Dit is in
1940,

nog een

Meergal en

ik. De laatste

in maar met de

skullie dat Meergal

in koningsaandelpro

1939, het nog heel erg

ontwikkeld was. Hij

was. Toen het als ik nu

was en zelfs al onder.

de heeft dus niet in die eeuw

toe op mij naar te bij heb. Amsterd.

Meergal en
ik kwam
aan het we-
ken en ik
heeft nog ik
had het erg
land, daar-
om heb ik mijn
had in om-
gleden, om
het en ko-
lijf en or-
die alder.
Hoeve hij
ho vaak te
reken heeft
Amsterd.
28 Sept 42

Wijft 1942.

Ik begin met de foto
van Margot en luidig
met mijn eigen.
Dit is ook januari
1942. Deze foto is
afschuwelijk, en ik
lijk er absoluut niet op.

Omni is in kwaters-
land hij is een
erg kleine en
knappe vrouw, die
met al haar ken-
nische vrienden
en familieleden
gaat samen
leven en is ook
alle paar over
leeft, hij wordt
na vijfde kuiser
van Parijs, Louis
Loni en Stephan en 22

13 Blend. Omni is
14 ook altijd erg
hardig heeft
mij geacht.
hij is nu in 1942
de jaar en wij
hebben het vijf
hier na de 1941-
Amsterdam nog voor de 1941

// Mei 1942 heb ik deze onroze brief van paai gekregen, net
zal we een steun voor mijn leugen zijn, ben minste alle ik
met zoals Margot hem ergens zou laten liggen, zoals Margot
nem in plaats heeft.

Mej. Anne Frank

Mewedeplein 27

Amsterdam

Prime

en ik ook
ervan mee-
gebruiken. vervolg vorige blz.

We doen
(bed of een
leboel

Beste kitty,

De rokjes

horen hoe

is het soot

zakken ge

gepronget

fen al los

overal wa

den end

geval wat

durven ve

rokje dat ik

van fets. n

zo'd geval

heupen ve

zels dat knen

zijn nu wee

verschrikk

Bertus de vriend van Bep gaat
vloensdag weg met nog een he-

ren ze nu ook bijna allemaal
naar Duitsland om te werken.

Zowel mannen als vrouwen.

Vannoctend zijn we weer alle-

maal op de zeegschaal geweest,

Margot weegt nu 120 pond

Moeder " " 124 "

vader " " 141 "

hune " " 84 "

Peter " " 134 "

Mevrouw " " 106 "

Meneer " " 150 "

ik heb nu in de drie maanden

veel ik hier ben 17 pond bergees-

zels dat knen, enorm h'el Vannoctend ben

zijn nu wee ik begonnen om een kathedraal

verschrikk kostje van kanker te sorteren

jedaan,

Maar dan
kan ons
niebts schee

n aan je

911 7

dag.

oet je eens

na uydan

aardappel

iroct stuk

kers wa

hier was

lange dra

pen. Zo'n

hebben

zo een

og goed is

obof ook

l om de

maal bot

dijk. Er

dat niet

jedaan,

Wat sabotage is.

zida en heeft Clara en Louis als kinderen.

eromb Saarbije die is getrouwd met een
extensioneerd officier en heeft ook 4 kinde-

Sophie, Betsy, Cateau, Coba. Dan is er
een nichtje uit Parijs in het boek, Marie

oketh Sylvain, die een van de eersten is
meedoet aan de vrouwen emancipatie

is de strijd die er geweest is om de
rouw, dat die ook wilde studeren en de

lfde rechten als de man. Want vroeger
de vrouw niet getrouwd was kwam ze

eebal als oude hardwerkende sul bij
en van haar broers in huis. Ik heb nog

soe kinderen vergeten Naabje die niet
trouwd is een bij Abraham het huishou-

en doet en Abraham die 12 kinderen heeft
er van 2 er al waren voor dat hij getrouwd

mag Bep misschien vragen of zij bij
eens kan gaan kijken of die nog dingboeken

pen, want anders moet ik gauw een schrijver
nemen,

956-

3

4

5

6

7

8

9

10

11

12

Beste Job,

Als Emmy een krabbel excuus door krijgt, heb jij ook geen schuld. Dus hoe gaat er mee? Alweer een beetje vande schrik tekomen, ik hoop van vol. Hier is gelukkig nog alles bij het oude. Ik heb vandaag bijstaan gemaakt van de 4 raare onregelmatige woesh. Het is een precies en serreelend beetje maar ik wil het graag afmaken. Ik heb nog niets aan de hand gekomen mis- schein handvond nog, maar het is vrijdag dus dat is kritisch. Mama is ook van een rotte. We hebben gehoord dat de familie Stohmke is gaan beschuilen, gelukkig maar. Ik heb nu Hörner aan het lezen, die schrijft erg leuk. Na tot de volgende keer. *Yvette - lief van Annedraag*

Hier heb ik zeker naar de hartlekin gekeken. *Anna*

Da kijkt ik in den kinderwagen
Dit is ook snoezig h.
Anna
18 Oct. 1944
Yvette

Lieve Marianne, 10 Oct. 1944
gisteren is het schryven er weer bij ingeschoten. Eerste omdat ik de lijst van Franse verkwouden wilde afmaken en ben buede omdat ik ook nog ander werk had. Ik heb weer 2 boeken van kleinman gekregen, De Arcadia. Dat had ook over ons reis naar Spiti.

16. Oct. 1944

De andere kant komt met een blauwe zijden met witte bord randje van met 1/2 beschrijving religie en beschrijving van Clippes met kar.

De Medwig, der Vetter aus Breheim, Hans Heilings Feisen, Der Grotte, Pomi, Die You Vernante, Der Vierde Hize, Poben, Die Söhne, Der Kampf mit dem Drachen, Der Nachb, Wächter en coal meer. Vader wil dat ik nu ook Heibel en andere boeken van andere welbekende Duitsche schrijvers ga lezen. Het Duits lezen, gaat nu al betrekkelijk kvlot. Alleen Fluister ik heb meestal in plaats dat ik voor mezelf lees. Maar dat gaat wel over. Gisteren heb

Dit is een foto, zoals ik me zou wensen, altijd zo te zijn. Dan nad ik nog wet een kans om naar Hollywood te komen. Maar tegenwoordig zie ik er jammer genoeg meebal anders uit.
Annedraag
18 Oct. 1944
Yvette

ik verlaat mijn berron in de kano en gelachen, maar nu met fotohoekjes, dan kan ik ze er weer afhalen. Het is zoisteren naar de dood gegaan en heeft roken tot Margot en mij gekocht. Maar ze moeten weer gevild, want ze hebben niet helen.

Beste Phil
Het is nu
geleden, dat
schreven
van de we
gelezen en
gewerkt, z
het doen
en zo zal

ker verde
Morgen i
maar daar
wel over e
der en ik
laatste
ber met
vertrouw
get is kab
vader he
hij niet ve
mee wil
is toch al
schat. Levi
het ons nog
dag lasbig.
avond was
met vader
Kuglers ka
Debiteuren
dan heb da
heden erg
was big to
en het w

Beste Pop,
We hebben gelukkig peulvruchten
gekregen 270 pond, maar het
personeel moet ook wat hebben.
We nemen nu in plaats van
levensmiddel kaartten land
tevensmiddel kaartten want dat
heeft 3 gld. landkaarten kos-
ten n.l. maar 35 gld. en als wij
de broodbonnen die er op zijn
ten ook nog verkopen dan is
het nog maar 20 gld. Mijn v.
P. heeft nu al haast geen geld
meer, Pim gelukkig wel. Mijn
Sieman (dat is onze bakker) krijgt
nu melksuiker en daarom le-
vert hij ons nu weer het brood
zonder bonnen voor de gewone
prijs. Kleinman is ook weer maar
Goldschmidt geweest maar hij
wil onze boel niet loslaten en
hij zegt ook dat hij hoort alles
voor maatschappelijk doel weg-
geeven heeft. Maar dat doet
niets. Sinds een paar
dagen is de Kachel aan,
en de hele kamer staat
vol rook, ik heb toch veel
meer van centrale verwar-
ming en daar zal ik de enige
wel niet in zijn. Margot van
ik niet anders betribelen ab
een rokkind, dat mij dat is

5 Nov 1942
Donder-
dag.

n. 1942.

aberdag.
zag bene-
het was
2 kalk
gevalten
een blik
toor ge-
i nu of
als dat
3 ik het
V. P. markt
hengsel
kan er
2 con-
leen maar
ct. Ik ver-
dan ooit
n ik kan
afwacht
of 1 van
Ik wil
verlaten
oom reel
gards ge-
is de ver-
grauer,
wat ik
doen zal. Sinds een paar
dagen is de Kachel aan,
en de hele kamer staat
vol rook, ik heb toch veel
meer van centrale verwar-
ming en daar zal ik de enige
wel niet in zijn. Margot van
ik niet anders betribelen ab
een rokkind, dat mij dat is

heeft, verontrouwd irriteert de smeten van

jammer van
de leuke
kanden.

wat te
zeggen, mislukte

leuk

deze foto
hebt ik in
het groot
al een stukje
hier voor in-
geplakt

hij moet de kathedraal
maken, daar komt die
wij vonden dat heel
Zegge hij weer aan van
len volgende week Do-
van der Hoe den dat
Pfeffer met vragen be-
kan het ook op vallen de
dag naar Miepen Jan
brengt want als Miepen
wij ook weer in gevaar.
als Pfeffer vandaag se-
ben en kan niet be-
aan moet hij maar hi-
als hij vandaag of mo-
zeveel ook in de
dan kan hij ook niet
theek nog opmaken en
Miepen weer met hem pr-
dan de beslissing of hij
ten het dan zo tegele-
het houtkanbor moet

heeft Hitler een rede va
ij hebben we het kant
van de verjaardag. Sla
aan juf van je liefheb
Amstel
10 Nov. 1942.
Dinsdag
lyk weer overrompeld,
nog eens over gesproken
g best een persoon op
ot heeft op mijn h.
die heeft heel zoveel
met Kugler overge
nog eens een nachtje
besluit is eigenlijk a
aan opkijken, maar
an berichten als hij
bearriveerd is. We zul
mee kan brengen om
want hij is tandarts, en
op de kamer slaapt of
vaarwel Amstel

Zaterdag 22 Januari 1944.

- Ik vind het stom van mezelf dat ik al deze mooie bladzijden ~~open~~ heb open heb gelaten,
- maar het kan misschien geen kwaad als ik hierachter m'n algemene gedachten over het geschrevene heetjen.
- Naik 1/2 jaat later m'n dagboek weer inkijk,
- verbaas ik me erg dat ik ooit zo'n onbedorven bakvis ben geweest. Onwillekeurig weet ik, dat hoe graag ik het zou willen ik zo nooit meer zal kunnen worden. De buien de uitlatingen over Margot, Moeder en Vader begrijp ik nog het zo goed alsof ik ze gisteren heb geschreven, maar dat ik zo ongegeneerd over andere dingen geschreven heb kan ik me niet meer indenken.

Ik schaam me werkelijk als ik de bladzijden lees die over onderwerpen handelen die ik het liefst nooit me vootstel.

Ik heb het zo onfijn neergesch
ja nu genoeg hiervan.
Wat ik ook goed begrijp is he
en verlangen naar floortje.
maar nog veel vaker onbewu
die tijd dat ik hier was e
langen naar vertrouwe
koningen. Dit verlangen
en soms zwakker, ma

hier had ik
een gebit zonder tanden aan

den
laar om
ook oer-lijkt.

14

Anne krijgt pilletjes tegen haar sombere stemming. Zelf denkt ze dat lachen een veel beter medicijn zou zijn. Er wordt weinig gelachen in het achterhuis, want de onderduikers voelen elke dag de spanning van de oorlog en ze zijn voortdurend bang om ontdekt te worden. Ze maken onderling veel ruzie. Anne kan het soms allemaal niet meer bijhouden: wie heeft nog ruzie met wie, en welke ruzies zijn alweer uitgepraat en bijgelegd?

Anne krijgt een idee om de sfeer in het achterhuis te verbeteren. Ze herinnert zich hoe gezellig het was toen ze het jaar daarvoor Sinterklaas vierden. Ze gaat samen met haar vader aan de slag en maakt voor elke onderduiker een klein cadeautje met een sinterklaasgedicht. Ze pakken van iedereen een schoen en stoppen er een cadeautje in. Alle schoenen gaan in een grote mand. Annes plannetje werkt: iedereen is blij verrast en even zijn al hun zorgen vergeten.

Maar wanneer Anne verhalen hoort over het leven buiten het achterhuis, wordt ze weer verdrietig. Bijvoorbeeld als mevrouw Kleiman vertelt over een hockeywedstrijd of toneeluitvoering van haar dochter. Anne beseft dan wat ze allemaal mist. Hoewel ze vindt dat zij niet ondankbaar mag zijn, heeft ze het wel erg moeilijk mee.

Als iemand net van buiten komt, met de wind in zijn kleren en de kou op z'n gezicht, dan zou ik wel m'n hoofd onder de dekens willen stoppen om niet te denken: 'Wanneer is het ons weer gegund lucht te ruiken?' En omdat ik m'n hoofd niet in dekens mag verbergen, me integendeel rechtop en flink moet houden, komen de gedachten toch, niet één keer, maar vele, ontelbare malen. Geloof me, als je anderhalf jaar opgesloten zit, dan kan het je op sommige dagen eens te veel worden. Alle rechtvaardigheid of dankbaarheid ten spijt; gevoelens laten zich niet wegslaan. Fietsen, dansen, fluiten, de wereld in kijken, me jong voelen, weten dat ik vrij ben, daar snak ik naar en toch mag ik het niet laten zien, want denk er eens aan als we alle acht ons gingen beklagen of ontevreden gezichten zouden zetten, waar moet dat naartoe? (24 december 1943)

Dan is het Kerstmis. Anne, Margot en Peter krijgen van de helpers als kerstcadeautje een fles yoghurt. Het is lang geleden dat ze yoghurt hebben geproefd. De volwassenen krijgen een flesje bier. Miep Gies heeft een speciale kerstkoek gebakken met het opschrift 'Vrede 1944'.

In januari 1944 bladert Anne door haar dagboek. Ze schrikt van alle lelijke dingen die zij over haar moeder heeft geschreven. Ze wil geen ruzie meer met haar moeder maken en ze neemt zich voor haar mond te houden als ze zich aan haar moeder ergert. Anne merkt dat haar moeder hetzelfde doet. Het gaat daardoor een stuk beter tussen hen. Anne merkt dat ze de afgelopen maanden erg veranderd is.

De tweede helft van 1943, ik werd bakvis, werd volwassen naar lichaam en m'n geest onderging een grote, zeer grote verandering, ik leerde God kennen! Ik begon te denken, te schrijven en ontdekte mezelf. Ik kreeg vertrouwen, maar ook nog verdriet, want ik begreep dat ik aan moeder niets meer had en dat vader nooit m'n vertrouwde zou worden. (7 maart 1944)

Anne vindt dat ze veel wijzer is geworden. Nog steeds is ze druk, brutaal en heeft ze altijd op iedereen commentaar. Maar dat is volgens haar alleen maar haar oppervlakkige buitenkant. De anderen zien alleen die kant van haar. Maar 'van binnen' is ze veranderd. Ze is zich bewust geworden van haar goede en slechte eigenschappen en van de dingen die voor haar belangrijk zijn. Daarom vindt ze het erg vervelend dat de volwassenen haar nog steeds als een kind behandelen.

Al ben ik pas veertien, ik weet toch heel goed wat ik wil, ik weet wie gelijk en ongelijk heeft, ik heb m'n mening, m'n opvatting en m'n principes en al klinkt het misschien gek voor een bakvis, maar ik voel me meer mens, veel meer dan kind, ik voel me helemaal onafhankelijk van welke andere ziel ook. (17 maart 1944)

Anne heeft geleerd om dingen van verschillende kanten te bekijken. Zo dacht ze altijd dat meneer en mevrouw van Pels alle ruzies begonnen, maar nu ziet ze dat haar ouders er ook schuld aan hebben.

Anne wil graag met iemand praten over alles wat haar bezighoudt. Op een dag biedt ze aan om Peter te helpen bij het maken van zijn kruiswoordpuzzels. Zo heeft ze een goede smoes om op zijn kamer te komen. Anne weet best hoe verlegen hij is en hoe moeilijk hij het vindt om iets over zichzelf te vertellen. Anne heeft daar ook moeite mee en ze snapt dat eigenlijk niet goed. In haar dagboek vraagt ze aan 'Kitty':

Kun jij me misschien vertellen hoe het komt dat alle mensen hun innerlijk zo angstvallig verbergen? Hoe komt het dat ik in gezelschap altijd heel anders doe dan ik moest doen? Waarom vertrouwt de een de ander zo weinig? Ik weet het, er zal zeker een reden toe zijn, maar soms vind ik het erg naar dat je nergens, zelfs bij de mensen die je het naast staan, zo weinig vertrouwelijkheid vindt. (22 januari 1944)

's Nachts droomt Anne over een andere Peter, namelijk van Peter Schiff op wie zij erg verliefd was voordat ze onderdook. In haar droom omarmen ze elkaar. Heel even voelt ze zijn wang tegen de hare, maar dan wordt ze wakker. Na die droom moet ze vaak aan Peter Schiff denken. Ze voelt zich daardoor minder alleen en is een stuk vrolijker.

Anne zit zo vaak als ze kan bij Peter van Pels op de kamer. Ze praten veel over hun toekomstplannen. Peter wil na de oorlog naar Nederlands-Indië emigreren om daar op een plantage te werken. Anne begint over Peter van Pels te dromen. Ze wil wel de hele dag bij hem doorbrengen.

→
Enkele jaren geleden werd het achterhuis voor een film helemaal ingericht. De kleurenfoto's van de kamers in het achterhuis zijn toen gemaakt.

De kamer van Otto en Edith Frank.
In dit kleine kamertje sliepen Otto
en Edith Frank. Margot moest op een
soort stretcher slapen. Direct onder
deze kamer ligt het directiekantoor.

Annes kamertje,
dat zij moest delen
met Fritz Pfeffer.

Zo moet de badkamer eruit gezien hebben in de onderduikperiode.

De gemeenschappelijke woon- en eetkamer.

Peters kamer. Anne is soms jaloers op Peter omdat hij een eigen kamer heeft.

De zolder wordt door de onderduikers voornamelijk gebruikt voor de opslag van voedsel, zoals bonen en aardappelen.

Op den duur is niet meer verschil tussen Peter van Pels en Peter Schiff. Anne is verliefd! Ze vindt dat zij en Peter veel gemeenschappelijk hebben. Ze zijn allebei een beetje onzeker en op zoek naar zichzelf. Ze hebben allebei een moeder die hen niet begrijpt. Maar Anne ziet ook verschillen: Als zij onzeker is, gooit ze alles eruit. Maar als Peter zich onzeker voelt, trekt hij zich terug in zijn kamer.

Soms heeft Anne er zelf ook behoefte aan om alleen te zijn.

Gisteravond ben ik helemaal alleen in het donker naar beneden gegaan. Ik stond toen bovenaan de trap, veel Duitse vliegtuigen vlogen heen en weer en ik wist, dat ik een mens-op-zichzelf was, die niet op de steun van anderen mocht rekenen. M'n bangigheid was verdwenen, ik zag op naar de hemel en vertrouwde op God. (30 januari 1944)

Anne denkt dat de natuur mensen kan helpen gelukkig te worden. Ze is zelf nu al meer dan anderhalf jaar niet buiten geweest. Het enige wat Anne van de natuur kan zien is de lucht en de oude kastanjeboom in de tuin. Soms gaat zij 's nachts naar het kantoor om daar door het raam naar de maan en de sterren te kijken. Het helpt volgens haar beter tegen haar sombere buien dan pilletjes. Annes moeder zegt vaak tegen haar dat ze moet bedenken dat er veel mensen zijn die het slechter hebben dan zij. Anne is het daar niet mee eens. Ze vindt dat je het geluk in jezelf moet vinden en niet door je eigen situatie te vergelijken met de ellende van anderen. Anne probeert regelmatig haar ideeën en gevoelens met Margot te bespreken, maar ze kan met haar toch niet zo goed praten als met Peter.

De gesprekken met Peter helpen haar om het vol te houden in het achterhuis. Op zaterdagavond 18 maart gaat Anne weer naar Peter toe. Ze gaan naar de zolder.

Hij stond aan de linkerkant van het open raam, ik ging aan de rechterkant staan. Het was veel makkelijker bij het open raam in het betrekkelijk donker te praten dan bij zoveel licht, ik geloof dat Peter dat ook vond. We hebben elkaar zoveel verteld, zo ontzettend veel, dat kán ik niet allemaal herhalen, maar het was fijn, de mooiste avond die ik ooit in het achterhuis heb gehad. (19 maart 1944)

De volwassenen worden nieuwsgierig naar wat Peter en Anne allemaal met elkaar bespreken. Ze maken er flauwe grappen over.

Op zondagavond 9 april wordt er opnieuw ingebroken. De zoveelste inbraak, maar ditmaal is de angst groter dan ooit. De voordeur aan de straat is vernield en blijkbaar heeft iemand de politie gewaarschuwd, want een tijdje later komt de politie het gebouw doorzoeken.

Dan, kwart over elf, gedruis beneden. Bij ons was de ademhaling van het hele gezin hoorbaar, verder verroerden we ons niet. Stappen in huis, privékantoor, keuken, dan... onze trap. Niemand ademde nu hoorbaar, acht harten bonkten. Stappen op onze trap, dan gerammel aan de draaikast. Dit moment is onbeschrijfelijk. 'Nu zijn we verloren!' zei ik, en ik zag ons diezelfde nacht nog door de Gestapo* weggevoerd. Gerammel aan de draaikast, twee keer, dan viel een blikje, de stappen verwijderden zich, voorzover waren we gered! Een rilling voer door ons allen, van onbestemde kanten hoorde ik klappertanden, niemand zei nog een woord. (11 april 1944)

De onderduikers doen die nacht geen oog meer dicht. Ze zijn doodsbang dat de politie toch iets heeft ontdekt en zal terugkomen. Maar ook deze keer loopt het goed af.

In de weken die volgen zoeken Anne en Peter vaak elkaars gezelschap.

Wat is er mooier in de wereld dan voor een open raam in de natuur te kijken, de vogeltjes te horen fluiten, de zon op je wangen te voelen en een lieve jongen in je armen te hebben? (19 april 1942)

Anne en Peter zijn erg verliefd.

Om half negen stond ik op, liep naar het raam, daar nemen we altijd afscheid. Hij kwam naar me toe, ik sloeg m'n armen om zijn hals en drukte een zoen op z'n linkerwang, net wou ik naar de rechter, toen mijn mond de zijne ontmoette en we daar maar op drukten. Duizelend drukten we ons tegen elkaar aan, nog eens en nog eens, om nooit meer op te houden, o! (28 april 1944)

Anne vraagt zich af wat haar ouders van haar en Peter vinden en ze besluit om haar vader erover te vertellen.

Als ze een keer alleen zijn, vraagt ze:

'Vader, je begrijpt zeker wel, dat als Peter en ik samen zijn, we geen meter van elkaar af zitten, vind je dat erg?' (2 mei 1944)

Otto Frank schrikt ervan en hij zegt dat ze minder vaak naar Peter moet gaan. Anne is het daar helemaal niet mee eens en ze blijft Peter elke dag opzoeken in zijn kamer. Haar vader waarschuwt haar, maar Anne wil niet luisteren. In plaats daarvan schrijft ze hem een boze brief. Ze zegt daarin dat haar vader haar moet vertrouwen en haar niet als een klein kind moet behandelen.

Schrijven wordt steeds belangrijker voor Anne.

Het fijnste van alles vind ik nog dat ik wat ik denk en voel tenminste nog op kan schrijven, anders zou ik compleet stikken. (16 maart 1944)

Eind maart 1944 horen de onderduikers een opmerkelijk bericht op de radio uit Engeland. De Nederlandse regering wil na de oorlog dagboeken, brieven en andere documenten inzamelen om een idee te krijgen hoe het in Nederland was tijdens de oorlog. Deze oorlog mag niet vergeten worden. De onderduikers moeten meteen aan Annes dagboek denken: dat zullen ze vast wel willen hebben. Anne begint te fantaseren. Stel je voor dat zij een echt boek zou schrijven over haar tijd in het achterhuis! Alleen twijfelt ze wel een beetje aan haar schrijftalent. Sommige verhaaltjes en bepaalde stukken uit haar dagboek vindt ze goed geschreven, andere niet.

Met schrijven word ik alles kwijt, m'n verdriet verdwijnt, m'n moed herleeft! Maar, en dat is de grote vraag, zal ik ooit nog iets groots kunnen schrijven, zal ik ooit nog eens journaliste en schrijfster worden? Ik hoop het, o ik hoop het zo, want in schrijven kan ik alles vastleggen, m'n gedachten, m'n idealen en m'n fantasieën. (5 april 1944)

Anne probeert te bedenken hoe ze van haar dagboek een echt boek kan maken.

Eindelijk na heel veel overpeinzingen ben ik dan met m'n 'Achterhuis' begonnen, in m'n hoofd is het al zover af als het af kan, maar in werkelijkheid zal het wel heel wat minder gauw gaan, als het wel ooit afkomt. (20 mei 1944)

Ze begint haar dagboek op losse vellen papier te herschrijven. Per dag schrijft ze vier à vijf vellen vol. Soms schrijft zij een heel stuk opnieuw. Sommige teksten laat ze weg, andere vindt ze te kinderachtig en weer andere veel te persoonlijk om in haar boek op te nemen.

Net zoals iedereen hoopt Anne op een snel einde van de oorlog.

Eens zal deze verschrikkelijke oorlog toch wel aflopen, eens zullen wij toch weer mensen en niet alleen joden zijn! Wij kunnen nooit alleen Nederlanders of alleen Engelsen of van welke natie ook worden, wij zullen daarnaast altijd joden blijven, wij zullen joden moeten blijven, maar wij willen het ook blijven. (11 april 1944)

De oorlog, waar maar geen eind aan lijkt te komen, houdt Anne erg bezig.

Waarvoor, o waarvoor dient nu de oorlog, waarom kunnen de mensen niet vreedzaam met elkaar leven, waarom moet alles verwoest worden? O, waarom zijn de mensen zo gek? (3 mei 1944)

Op een dag is er fantastisch nieuws op de radio. Het is 6 juni 1944. Er zijn geallieerde troepen geland in Normandië in Frankrijk, die het bezette Europa gaan bevrijden.

Het achterhuis in opschudding! Zou dan nu werkelijk de bevrijding naderen, de bevrijding waarover zoveel gesproken is, maar die toch té mooi is, té sprookjesachtig is, om ooit werkelijkheid te kunnen worden? Zou dit jaar, 1944, ons de overwinning schenken? We weten het ook nu nog niet, maar de hoop, die doet leven, die maakt ons weer moedig, die maakt ons weer sterk. Want moedig moeten wij de vele angsten, ontberingen en het lijden doorstaan. Nu komt het erop aan om kalm en standvastig te blijven, nu eerder de nagels in het vlees drukken dan schreeuwen! (6 juni 1944)

→
Anne heeft allerlei plaatjes en foto's op de muren van haar kamertje geplakt om het gezelliger te maken.

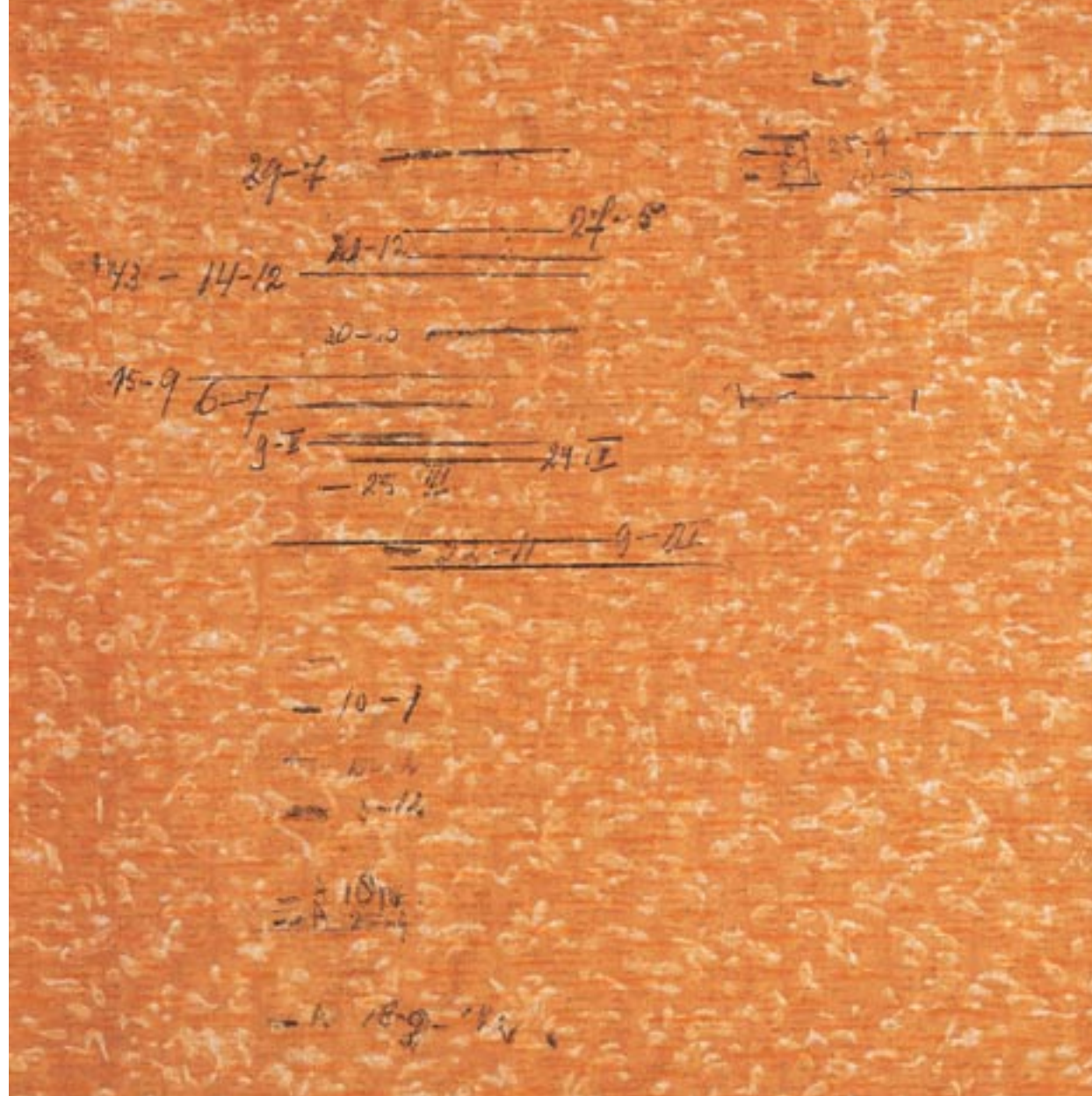

Op een kaartje dat ze uit de krant hebben geknipt houden de onderduikers in het achterhuis de opmars van de geallieerden bij.

In de kamer van de Otto en Edith Frank wordt tijdens de onderduikperiode de lengte van de Margot en Anne met streepjes op de muur bijgehouden.

Een week later viert Anne voor de tweede keer haar verjaardag in het achterhuis. Zij wordt vijftien en krijgt van iedereen cadeautjes. Miep Gies heeft voor Peter een bos pioenrozen gekocht om aan Anne te geven. Anne is er erg blij mee. Maar ze is nog blijer met het nieuws dat het goed gaat met de invasie. De geallieerde troepen dringen het Duitse leger steeds verder terug. De onderduikers hopen dat de oorlog aan het einde van het jaar afgelopen zal zijn.

In de weken na haar verjaardag denkt Anne veel na over zichzelf en de mensen om haar heen. Ze is teleurgesteld geraakt in haar vader. Ze vindt dat hij haar niet serieus neemt, haar niet als individu behandelt. Als ze hem dat vertelt, zegt Otto dat Annes problemen bij haar leeftijd horen en dat ze vanzelf over zullen gaan, net als bij andere meisjes. Maar Annes vader vertelt verder zo weinig over zichzelf, dat Anne haar vertrouwen in hem kwijt is geraakt. Daarom vertelt ze hem niet meer wat haar bezig houdt. Daarover schrijft ze alleen in haar dagboek. Maar Anne is ook teleurgesteld in Peter. Hij is toch niet de vriend geworden die zij nodig heeft. Ze kan met hem toch niet zo goed praten als zij eerst dacht. Ze neemt langzamerhand afstand van hem, terwijl ze merkt dat hij juist steeds meer naar haar toetrekt.

Anne vindt dat jongeren het in deze oorlogstijd eigenlijk moeilijker hebben dan volwassenen. Volwassenen hebben immers al een leven achter de rug en weten alles al zo zeker:

Wij, jongeren, hebben dubbele moeite onze meningen te handhaven in een tijd waarin alle idealisme vernield en verpletterd wordt, waarin de mensen zich van hun lelijkste kant laten zien, waarin getwijfeld wordt aan waarheid, recht en aan God. Dat is het moeilijke in deze tijd: idealen, dromen, mooie verwachtingen komen nog niet op of ze worden door de gruwelijkste werkelijkheid getroffen en zo totaal verwoest. Het is een groot wonder dat ik niet al m'n verwachtingen heb opgegeven, want ze lijken absurd en onuitvoerbaar. Toch houd ik ze vast, ondanks alles, omdat ik nog steeds aan de innerlijke goedheid van de mensen geloof. Het is me ten enenmale onmogelijk alles op te bouwen op de basis van dood, ellende en verwarring. Ik zie hoe de wereld langzaam steeds meer in een woestijn herschapen wordt, ik hoor steeds harder de aanrollende donder, die ook ons zal doden, ik voel het leed van miljoenen mensen mee, en toch, als ik naar de hemel kijk, denk ik, dat dit alles zich weer ten goede zal wenden, dat ook deze wreedheid zal ophouden, dat er weer rust en vrede in de wereldorde zal komen. Intussen moet ik m'n denkbeelden hoog en droog houden, in de tijden die komen zijn ze misschien toch nog uit te voeren! (15 juli 1944)

Op 1 augustus 1944 schrijft Anne voor de laatste keer in haar dagboek. Drie dagen later, op vrijdag 4 augustus, gebeurt datgene waar de onderduikers al die tijd zo bang voor zijn geweest...

1944-1945

Het einde

Vrijdag 4 augustus 1944 lijkt een dag als elke andere. In het magazijn en in het kantoor wordt gewerkt. In het achterhuis zijn de onderduikers allemaal stil bezig. Het is een mooie, warme zomerdag. Om halfelf stopt er plotseling een auto voor het bedrijf aan de Prinsengracht 263... Gewapende politieagenten stappen uit en gaan het magazijn op de begane grond binnen. Iemand heeft de Duitse politie gebeld met de mededeling: 'Er zitten daar joden'. De onderduikers zijn verraden.

De agenten lopen de trap op naar het kantoorgedeelte. Victor Kugler zit in zijn kantoor en hoort lawaai op de trap. Hij doet de deur open en ziet vier politieagenten, waarvan een in Duits uniform. *'Wie is hier verantwoordelijk'* snauwt een van de mannen hem toe. *'Dat ben ik'* antwoordt Victor Kugler rustig. De politieagenten willen zien waar de opslagruimte is. Even later staan ze voor de draaikast. Zonder aarzeling trekken de Nederlandse politieagenten de kast open en een van de agenten richt zijn pistool op Victor Kugler. Hij moet voorgaan. De eersten die hij in de schuilplaats ziet zijn Edith en Margot Frank. Ze kijken verschrikt op en zien meteen aan Kuglers gezicht dat het mis is. Margot begint zachtjes te huilen. Fritz Pfeffer en Anne komen uit hun kamer om te kijken wat er aan de hand is en moeten met hun handen omhoog bij hen gaan staan. Een van de agenten loopt verder en gaat de trap op naar de kamer van de familie Van Pels.

Otto Frank helpt Peter in zijn kleine kamertje met zijn Engels. Plotseling staat er een agent met een getrokken pistool in de kamer. Hij stuurt Otto Frank en Peter naar beneden, waar de andere onderduikers al met hun handen omhoog staan.

De Oostenrijkse SS-onderofficier Karl Josef Silberbauer heeft de leiding. *'Waar zijn de waardevolle spullen?'* vraagt hij bars. Otto Frank wijst op de kast. De SS-er pakt Otto's aktetas en schudt hem leeg. Annes dagboek, haar schriftjes en alle losse blaadjes vallen op de grond. De politieagenten graaien alle sieraden en andere waardevolle spullen bij elkaar en stoppen ze in die tas.

'Klaarmaken,' beveelt de SS-er. *'Jullie hebben vijf minuten!'*

Dan ziet hij een soldatenkist.

'Hoe komt u daaraan?' vraagt hij verbaasd.

'Die is van mij,' antwoordt Otto Frank. *'Ik was officier in het Duitse leger.'*

De houding van de onderofficier Silberbauer verandert direct.

Wat vriendelijker zegt hij: *'Nemen jullie de tijd...'*

Verslagen zoeken de onderduikers hun spullen bij elkaar.

Als iedereen klaar is, moeten ze naar beneden, naar het directiekantoor. Daar zitten de helpers Johannes Kleiman en Victor Kugler. Ze worden ondervraagd, maar ze weigeren iets te zeggen.

'Dan moeten jullie ook meekomen,' zegt de SS-er.

Miep Gies houdt vol dat zij niets van de onderduikers wist. De nazi laat haar gaan. Bep Voskuil is door Johannes Kleiman met een smoes weggestuurd en de politieagenten hebben haar doorgelaten. Een van de Nederlandse agenten belt het Duitse hoofdbureau en zegt dat zij een grotere auto nodig hebben. Op zoveel onderduikers hadden ze niet gerekend.

Na een tijdje staat er een kleine vrachtwagen voor het kantoor. De onderduikers en de twee helpers moeten instappen. De vrachtwagen rijdt naar het hoofdbureau van de Duitse politie, waar de onderduikers en helpers opgesloten worden. Otto Frank vindt het vreselijk dat Victor Kugler en Johannes Kleiman ook gearresteerd zijn. Maar Kleiman stelt hem gerust en zegt dat hij geen spijt heeft van de hulp die hij gegeven heeft.

Als de vrachtwagen vertrokken is, gaan Miep Gies en Bep Voskuil naar de schuilplaats om te kijken of zij nog iets van de spullen van de onderduikers kunnen redden. De politieagenten hebben er alles overhoop gehaald. Op de grond zien zij Annes dagboek, haar schriftjes en allemaal losse blaadjes. Ze verzamelen zoveel mogelijk van die papieren en Miep stopt ze in de la van haar bureau. Een paar dagen later wordt het hele achterhuis leeggehaald door het Amsterdamse verhuisbedrijf Puls. Dit bedrijf haalt in opdracht van de nazi's de huizen van gearresteerde joden leeg. De meubels en alle andere spullen worden naar Duitsland gebracht en daar aan Duitse gezinnen gegeven.

Op 8 augustus 1944 worden de acht onderduikers op de trein naar Westerbork gezet. De deuren van de trein gaan op slot. Na meer dan twee jaar zien de onderduikers voor het eerst iets anders dan het benauwde, donkere achterhuis. Otto Frank merkt dat Anne de hele tijd naar buiten zit te kijken: *'Anne was niet bij het raam weg te krijgen. Buiten was het zomer. Daar waren weilanden en gemaaide korenvelden. Dorpen vlogen voorbij. De telefoondraden deinden op en neer langs het raam.'*

Als de onderduikers in Westerbork aankomen, worden ze geregistreerd. Van iedereen wordt een kaart gemaakt met persoonsgegevens. De onderduikers worden ondergebracht in aparte barakken voor strafgevallenen. Joden die zijn gearresteerd, omdat zij ondergedoken waren, worden 'strafgevallenen' genoemd en streng behandeld.

Anne en Margot zitten met hun moeder in één barak. Alle ruzies uit het achterhuis zijn vergeten. Hun vader zit in een aparte mannenbarak, maar 's avonds is hij zoveel mogelijk bij zijn vrouw en dochters. Als Anne een keer ziek is, komt hij extra vaak langs en vertelt verhaaltjes om haar af te leiden. In dezelfde barak zit Rosa de Winter. Zij vertelt over de familie Frank: *'Anne was gelukkig in Westerbork, hoewel dat nauwelijks te begrijpen is, want wij hadden het daar niet goed. Maar Anne was erg gelukkig en leek opgelucht, want ze zag telkens nieuwe mensen, met wie ze sprak. Margot was zwijgzaam en Edith zei geen woord. Ook Annes vader was stil.'*

Anne, haar moeder en Margot moeten de hele dag met andere vrouwen aan een lange tafel werken. Ze raken bevriend met Janny Brilleslijper en haar zus Lien. Janny vertelt: *'We moesten batterijen met een beitel en een hamer openhakken en dan de teer in de ene mand gooien en het koolstaafje in de andere. Het metalen hoedje moest je er met een schroevendraaijer aftikken en in de derde mand gooien. We werden er ontzettend smerig van en we moesten er erg van hoesten. Gelukkig konden we wel met elkaar praten, want het was erg saai werk.'*

Otto en Edith Frank zitten voortdurend in angst. Ze zijn bang dat ze naar een van de concentratiekampen gedeporteerd worden. Vanuit Westerbork vertrekken regelmatig volle treinen met gevangenen naar het oosten. Niemand weet precies wat daar gebeurt, maar iedereen vreest het ergste.

Op 2 september 1944 worden de namen voorgelezen van meer dan duizend mensen die de volgende dag mee moeten. Alle onderduikers uit het achterhuis staan op de lijst, net als Janny en Lien Brilleslijper en Rosa de Winter. De volgende ochtend om 10 uur staat de trein klaar.

Het is geen personentrein maar een goederentrein. In elke wagon worden meer dan zeventig mensen gepropt.

'Mijn hemel, gaan die deuren werkelijk allemaal dicht? Ja, dat gaan ze. De deuren worden gesloten over de opeengeperste, achteruitgedrongen mensenmassa's in de goederenwagons. Door smalle openingen aan de bovenkant ziet men hoofden en handen, die later wuiven, wanneer de trein vertrekt. De fluit slaakt een doordringende kreet, een trein met 1020 joden verlaat Holland. De eis was dit keer niet eens zo groot: duizend joden maar, die twintig zijn reserve voor onderweg, want het is altijd mogelijk dat er een paar sterven of doodgedrukt worden en zeker wel dit keer, nu er zoveel zieken meegaan zonder een enkele verpleegster..' Zo beschrijft Etty Hillesum in haar dagboek het vertrek van een trein uit Westerbork. Deze jonge joodse vrouw zat daar ook gevangen.

De lange reis in die overvolle trein was is verschrikkelijk.

Janny Brilleslijper vertelt: *'De meest lieve, zachtaardige mensen werden agressief. Als je lange tijd moet staan, word je moe, vreselijk moe. Dan wil je even ergens tegenaan leunen of gaan zitten. En als je dan eindelijk zit, word je geschopt en daar word je agressief van, dat is logisch.'*

Anne en Margot hebben geluk. Zij kunnen tegen hun ouders aanleunen, maar slapen kunnen ze niet.

Deze joodse kinderen en volwassenen wachten bij het Muiderpoortstation in Amsterdam op de trein die hen naar Westerbork zal brengen.

Joodse kinderen in
kamp Westerbork.

Barak in Westerbork. Hier
maken mannen en vrouwen
matrassen door oude post-
zakken te vullen met hooi.

Duitse officieren op het perron van Westerbork. De trein staat op het punt te vertrekken.

Vier vrouwen in een goederenwagon op weg van Westerbork naar een van de vernietigingskampen in Oost-Europa.

De meeste gevangenen hebben een koffer of een tas met spullen bij zich. Sommigen hebben geld en sieraden in hun kleren verstopt, maar ze worden beroofd. Rosa de Winter vertelt: *‘SS-mannen kwamen bij de deur en hielden hun petten voor onze neus. We moesten daar ons geld en onze waardevolle spullen in doen. Grijnzend liepen de bewakers met hun volle petten naar de volgende wagon. Daarna ging de reis weer verder.’*

De trein rijdt verder naar het oosten. De zondag gaat voorbij en het wordt nacht. In elke wagon staat een emmer die door zeventig mensen gebruikt wordt als wc. De stank is enorm. *‘Maandagochtend mochten we met twintig gevangenen de trein uit,’* vertelt Lien Brilleslijper, *‘om water te halen en ons even een beetje te wassen. Ook de emmers werden geleegd. Toen ging de deur weer dicht. Het was de laatste keer dat we een stukje natuur zagen. Soms reed de trein snel, soms langzaam. Zo ging ook de tweede dag voorbij en de tweede nacht. We waren doodmoe. We hadden nog wat brood bij ons, maar door de vermoeidheid en de stank kregen we al op de tweede dag niets meer door onze keel. De derde dag reed de trein nog steeds. Midden in de derde nacht stond de trein stil op een fel verlicht station.’*

De wagondeuren worden opengeschoven. Er staan grote, felle lampen op hen gericht en op het perron staan soldaten met honden. De gevangenen zijn in Auschwitz aangekomen. Uit luidsprekers horen ze geschreeuw: *‘Iedereen de trein uit! Alle bagage achterlaten! Vrouwen aan de ene kant, mannen aan de andere kant!’*

Otto Frank wordt gescheiden van zijn vrouw en dochters. *‘De blik in de ogen van Margot zal ik me mijn leven lang herinneren,’* vertelt hij later.

Nazi-artsen verdelen de mannen en vrouwen in twee groepen. Ze bekijken en beoordelen elke gevangene. Rosa de Winter komt aan de beurt: *‘Met een scherpe blik kijkt de officier mij aan. Hij zegt niets, wijst alleen naar rechts. Gelukkig word ik de goede kant uitgestuurd.’* Oudere mensen en moeders met kleine kinderen worden de andere kant opgestuurd; zij worden meteen naar de gaskamer gebracht. De gaskamer lijkt op een grote doucheruimte, alleen komt er uit de douchekoppen geen water, maar dodelijk gas. De gevangenen moeten zich uitkleden en dan de doucheruimte in. De deur gaat dicht en binnen korte tijd is iedereen dood. Een speciale groep gevangenen moet de lijken naar het crematorium brengen, waar ze verbrand worden.

Net als Rosa de Winter worden ook Edith, Margot en Anne Frank en Auguste van Pels de 'goede kant' uitgestuurd. Ze moeten zich in rijen van vijf opstellen en naar het badhuis lopen. Daar worden ze binnengeropen. *'We moeten voor een grote tafel verschijnen, vertelt Rosa de Winter. 'Een meisje tatoeëert ons met een scherpe pen een nummer in de arm. Ik krijg het nummer A 25250. Na onze namen opgegeven te hebben, moeten we ons in het bijzijn van de SS uitkleden. Niets mogen we houden, zelfs geen foto. We worden helemaal kaalgeschoren door Poolse vrouwen. SS-ers lopen rond met grote honden. We beven van angst, vermoeidheid en schaamte.'*

Daarna moeten Rosa de Winter en de anderen douchen. *'We krijgen geen handdoek, we moeten zo opdrogen. Het tocht, want de ramen van het gebouw zijn allemaal stuk. Daarna krijgen we een jurk toegesmeten, de één een dun zomerjurkje, de ander een wollen jurk met lange mouwen. Ik krijg gelukkig ook nog een hemdje en een broekje. Kousen zijn er niet. Schoenen worden uitgedeeld, maar soms krijgen mensen twee linker of twee rechter schoenen, of één met hoge en één met lage hak of klompen. Toevallig heb ik wél passende schoenen gekregen. We hebben vreselijke honger, want het is intussen al laat in de middag.'*

De gevangenen slapen in barakken: grote kale schuren. Overdag moeten ze stenen sjouwen en urenlang in weer en wind buiten staan, zodat ze geteld kunnen worden. Ze krijgen heel weinig eten, een beetje koolsoep, brood en soms wat margarine.

De washokken en de wc's zijn smerig. Veel gevangenen worden ziek, maar er zijn geen medicijnen. Gevangenen die te ziek zijn om te werken, worden in de gaskamers vermoord. Dag en nacht zien de gevangenen de vlammen van het crematorium.

Al die tijd komen er treinen met gevangenen uit allerlei landen aan in Auschwitz. Rosa de Winter vertelt dat Anne Frank moest huilen toen zij zag hoe een groep joodse kinderen uit Hongarije een halve dag in de regen voor de gaskamer stond te wachten. Anne stootte haar aan zei: *'Kijk toch eens, die ogen...'*

Otto Frank, Fritz Pfeffer en Hermann en Peter van Pels komen in een ander deel van het kamp terecht, in het deel voor de mannen. Ze moeten de hele dag sloten graven, maar Peter van Pels heeft geluk: hij krijgt werk in het postkantoor in het kamp. SS'ers en de niet-joodse gevangenen mogen pakjes en post ontvangen. Door dat werk kan Peter af en toe aan wat extra eten komen, wat hij met zijn vader, Otto Frank en Fritz Pfeffer deelt.

Op een dag kneust Hermann van Pels zijn duim. Het zal zijn dood worden. Omdat hij niet kan werken, moet hij achterblijven in de barak. Elke dag controleren de nazi's de barakken. Gevangenen die niet kunnen werken, sturen ze naar de gaskamer.

Otto Frank vertelt wat er gebeurde: *‘Nooit zal ik vergeten dat de zeventienjarige Peter van Pels en ik in Auschwitz een groep geselecteerde mannen zagen. Tussen die mannen bevond zich Peters vader. De mannen marcheerden weg. Twee uur later kwam een vrachtwagen beladen met hun kledingstukken terug.’* Ze begrijpen dan dat Peters vader vermoord is. Otto Frank en Peter van Pels blijven daarna zo veel mogelijk in elkaars buurt.

Fritz Pfeffer wordt in oktober van Auschwitz naar het concentratiekamp Neuengamme bij Hamburg gedeporteerd. Daar moet hij nog zwaarder werk doen en krijgt hij nog minder eten. Veel gevangenen worden daardoor ziek en gaan dood, ook Fritz Pfeffer. Hij sterft op 20 december 1944.

Intussen wordt het Duitse leger door de Russische soldaten steeds verder teruggedrongen. De nazi's besluiten eind oktober alle vrouwen die nog kunnen werken van Auschwitz naar Duitsland terug te brengen. Nazi-dokters kijken welke gevangenen geschikt zijn voor dat transport. De vrouwen moeten een voor een de barak binnengaan, waar een schijnwerper staat opgesteld. Edith Frank en Rosa de Winter worden bij de groep ingedeeld die moet achterblijven. Rosa de Winter vertelt: *‘Toen kwamen de beide meisjes aan de beurt. Anne en Margot. En daar stonden zij een ogenblik, naakt en kaal. Anne keek ons recht aan en toen verdwenen zij. Wat er achter de schijnwerpers gebeurde, konden wij niet meer zien. Mevrouw Frank riep: de kinderen! O God...’*

Na een verschrikkelijke treinreis van drie dagen komen Anne en Margot in Bergen-Belsen aan. Janny Brilleslijper zit in dezelfde trein: *‘We waren dagenlang onderweg. Telkens stopte de trein, omdat er een luchtaanval was. Na een uur wachten reed de trein weer een halfuurtje. We stierven bijna van de honger. Toen onze trein in Bergen-Belsen aankwam werden wij door de SS met bajonet op het geweer opgewacht. De doden moesten wij in de trein achterlaten.’*

De barakken van Bergen-Belsen zijn al zo vol dat er tenten worden neergezet. Anne en Margot moeten in zo'n tent slapen. Maar als door een storm alle tenten kapot waaien, worden ze alsnog naar een van de overvolle barakken gebracht.

Na een tijdje komt ook Auguste van Pels met een transport vanuit Auschwitz in Bergen-Belsen aan. Het is dan winter en bitter koud en de omstandigheden in het kamp worden met de dag slechter. De gevangenen krijgen weinig of niets te eten. Er breken besmettelijke ziektes uit.

Op een avond, begin december, vierten Anne en Margot samen met de andere gevangenen in hun barak sinterklaas, Chanoeka en Kerstmis in één keer. Ze zingen Nederlandse liedjes en hebben een feestmaal klaargemaakt. Janny Brilleslijper vertelt over dat feestmaal: *‘We hadden wat oud brood opgespaard en sneden dat in kleine stukjes, die we met uien en gekookte kool belegden. Door ons ‘feest’ vergaten we voor een paar uur bijna onze ellende.’*

Ver weg, in Auschwitz, is het op dat moment nog kouder dan in Bergen-Belsen. Het vriest er wel 40 graden. Edith Frank is zo zwak geworden, dat zij op 6 januari 1945 van uitputting sterft.

Het Russische leger komt langzaam dichterbij. De nazi's worden zenuwachtig. Ze willen het kamp ontruimen en de bewijzen van hun misdaden vernietigen. De gaskamers en crematoria van Auschwitz worden met dynamiet opgeblazen. Alle gevangenen die nog kunnen lopen, moeten mee op transport. Otto Frank is daar te zwak voor en moet in het kamp achterblijven. De bewakers zijn van plan alle achtergebleven gevangenen dood te schieten, maar daar krijgen ze geen tijd meer voor. Halsoverkop verlaten ze Auschwitz, want de Russen staan al bijna voor de poort. Op 27 januari 1945 worden de gevangenen van Auschwitz bevrijd. De Russen treffen nog maar 7.650 mensen in leven aan. Otto Frank is een van hen.

Peter van Pels is in de tweede helft van januari met de andere gevangenen, die nog gezond genoeg waren, door de Duitsers op transport gezet. Na een barre tocht komt hij op 25 januari aan in het concentratiekamp Mauthausen in Oostenrijk. Daar moet hij in een steengroeve werken. Hij raakt meer en meer uitgeput en half april wordt hij erg ziek. Hij sterft op 5 mei 1945, bevrijdingsdag in Nederland.

Op het perron van Auschwitz-Birkenau wordt gekeken wie kan werken en wie niet.

Deze joodse kinderen en de vrouw met haar baby worden meteen naar de gaskamer gestuurd.

De gevangenen van het kamp Neuengamme moeten hard werken. Ze krijgen heel weinig eten en velen sterven van honger of door uitputting. Fritz Pfeffer is een van hen.

Vrouwen in het kamp
Bergen-Belsen.

Vrouwenbarak in
Auschwitz-Birkenau.

Auschwitz-Birkenau is het
grootste vernietigingskamp.
Hier werden naar schatting 1,5
miljoen mensen vermoord.

In de eerste maanden van 1945 sneeuwt het vaak in Bergen-Belsen. Anne en Margot hebben het koud. Soms krijgen ze dagenlang niets te eten. Op een dag komt Auguste van Pels toevallig Anne Franks vriendin Hanneli Goslar tegen. Hanneli zit al een jaar in Bergen-Belsen gevangen, maar in een ander deel van het kamp. Auguste van Pels vertelt haar dat Anne er ook is. Hanneli reageert verbaasd, want zij heeft al die tijd gedacht dat Anne met haar familie naar Zwitserland gevlucht was. Ze wil meteen naar haar toe, maar dat gaat niet. De verschillende delen van het kamp zijn door stobalen, hekken en prikkeldraad van elkaar gescheiden.

Toch lukt het de vriendinnen om een paar keer met elkaar te praten, door die afscheiding heen. Ze kunnen elkaar niet zien. De eerste keer moeten de meisjes allebei erg huilen. Anne vertelt dat ze haar hebben kaalgeschoren en dat ze heel mager is geworden. Ze denkt dat haar ouders dood zijn. De volgende keer neemt Hanneli een pakketje met kleren en eten voor Anne mee en gooit dat over het hek. Ze hoort Anne schreeuwen. *‘Wat is er gebeurd?’* roept ze. Anne vertelt huilend dat een andere gevangene het pakketje heeft afgepakt. Hanneli belooft de keer daarop weer wat mee te nemen. Dat doet ze ook en dan komt het pakketje wel bij Anne terecht. Hanneli heeft nog een paar keer met Anne gepraat, maar als Anne eind februari naar een andere barak verhuist, kunnen ze niet meer met elkaar praten.

Begin februari 1945 wordt Auguste van Pels op transport gesteld naar het kamp Buchenwald, in Duitsland. Een paar maanden later sterft zij.

Margot en Anne worden ziek. Janny Brilleslijper vertelt hoe ze hen aantrof: *‘Op een zeker moment stond Anne gehuld in een deken voor me. Ze had geen tranen meer. Ach, die hadden we allang niet meer. Ze vertelde dat ze zo griezelde van de luizen en vlooiën in haar kleren en dat ze al haar kleren had weggegooid. Het was hartje winter en ze was gehuld in één deken. En ik heb alles wat ik vinden kon bij elkaar geraapt zodat ze weer aangekleed was.’*

Margot en Anne hebben vlektyfus, een besmettelijke ziekte die wordt overgedragen door luizen. De ziekte begint met hoge koorts en huiduitslag. Anne en Margot liggen in de barak vlak bij de deur. Het is koud en het tocht er verschrikkelijk. Ze hebben geen warme kleren meer. Telkens weer roepen ze dat de deur dicht moet, want ze zijn te zwak om hem zelf dicht te doen. Anne en Margot Frank sterven in maart 1945. Janny Brilleslijper: *‘Eerst is Margot uit bed gevallen op de stenen vloer; ze was niet meer in staat om overeind te komen. Anne stierf een dag later.’*

Margot en Anne worden bij andere dode gevangenen op een grote hoop gegooid. Enkele weken later, op 15 april 1945 wordt het kamp Bergen-Belsen bevrijd door het Britse leger. Als de Britse soldaten het kamp binnenkomen, zijn ze diep geschokt. Overal liggen lijken. Zoiets verschrikkelijks hebben ze nog nooit gezien. Duizenden dode gevangenen worden in diepe kuilen begraven en de barakken worden in brand gestoken, om de verspreiding van besmettelijke ziektes te voorkomen.

Als Anne en Margot in Bergen-Belsen sterven, is hun vader al zes weken vrij. Langzaam komt hij weer op krachten. In een brief aan zijn moeder schrijft hij op 15 maart: *'Ik weet niets over Edith en de kinderen. Vermoedelijk zijn ze naar Duitsland gedeporteerd. Ik verlang zo naar hen en naar jullie allemaal! Het is een wonder dat ik nog leef; ik had veel geluk en moet dankbaar zijn.'*

Eind maart is Otto Frank voldoende hersteld om naar Nederland terug te reizen. Op die reis ontmoet hij Rosa de Winter. Zij vertelt hem dat zijn vrouw in Auschwitz was gestorven. *'Meneer Frank bewoog niet toen ik het vertelde. Ik wilde hem aankijken, maar hij had zich afgewend. Ik geloof dat hij zijn hoofd op tafel legde.'*

Britse soldaten dwingen de voormalige kampbewakers van Bergen-Belsen de doden te begraven.

1945 en daarna

De erfenis

Otto Frank doet er ruim vier maanden over om van Auschwitz naar Amsterdam te reizen. Hij moet een grote omweg maken, want in grote delen van Europa wordt nog gevochten. Eerst gaat hij naar Rusland en daarna met een schip naar Frankrijk. Op 3 juni 1945 is hij in Amsterdam terug. Hij hoopt en verwacht dat hij daar zijn dochters Anne en Margot zal terugzien.

Als Otto Frank in Amsterdam is aangekomen, gaat hij meteen naar Miep en Jan Gies, die ontzettend blij zijn om hem terug te zien. Van Anne en Margot hebben ze niets gehoord. Zij kunnen hem wel vertellen dat de andere helpers, Bep Voskuijl, Victor Kugler en Johannes Kleiman, de oorlog overleefd hebben.

De helpers vragen zich af wie de onderduikers verraden heeft. Ze verdenken Willem van Maaren, die in het magazijn werkte toen de onderduikers in het achterhuis werden ontdekt. Hij werd destijds al verdacht van allerlei kleine diefstallen uit het magazijn en hij had argwaan gewekt omdat hij steeds vragen over het achterhuis stelde. Johannes Kleiman stuurde een brief naar de politie, waarin hij vroeg om een onderzoek naar Van Maaren. Maar de politie had het te druk met andere zaken en deed niets.

Otto Frank probeert overal te weten te komen of Anne en Margot nog in leven zijn. Hij zet een advertentie in de krant en schrijft brieven aan allerlei mensen en organisaties, zoals het Rode Kruis. Ook praat hij met overlevenden die terugkeren uit de kampen. Op een dag ontmoet hij Janny en Lien Brilleslijper: *‘Steeds weer kwamen kleine groepjes uit de verschillende concentratiekampen terug en telkens probeerde ik iets te weten te komen over Margot en Anne. Ten slotte trof ik twee zusjes, die samen met hen in Bergen-Belsen waren geweest. Zij vertelden mij over de ellendige laatste dagen en de dood van mijn kinderen.’*

Pas drie dagen later heeft Otto Frank de kracht om zijn familie op de hoogte te stellen.

Sinds de inval in het achterhuis heeft Miep Gies Annes dagboek bewaard om het haar na de oorlog terug te kunnen geven. Als ze van Otto Frank hoort dat zijn beide dochters dood zijn, geeft ze hem de dagboeken en de losse blaadjes die Anne volgeschreven heeft met de woorden: *‘Dit is de erfenis van uw dochter Anne.’*

Otto Frank is zo verdrietig over de dood van zijn dochters dat hij het niet meteen kan opbrengen om Annes dagboek te lezen. Pas weken later begint hij eraan; hij leest het stukje bij beetje. Hij wordt diep geraakt door wat hij leest en hij beseft dat hij Anne nooit echt heeft gekend. Als vader zag hij alleen haar buitenkant en had er geen idee van wat er allemaal in haar omging. Later vertelt hij: *‘Ik begon langzaam te lezen, een paar bladzijden per dag, meer was niet mogelijk, ik werd overspoeld door pijnlijke herinneringen. Er verscheen een heel andere Anne voor me dan de dochter die ik had verloren. Zulke diepe gedachten en gevoelens, daar had ik geen idee van. Dat Anne zich zo intens verdiept had in het probleem en de betekenis van het joodse lijden door de eeuwen heen, dat ze zoveel kracht had geput uit haar geloof in God, dat was een verrassing voor me. Hoe had ik kunnen weten dat de kastanjeboom zo belangrijk voor haar was, terwijl ze nooit blijk had gegeven van belangstelling voor de natuur. Ze had al die gevoelens voor zich gehouden. Ik las ook hoe belangrijk haar verhouding met Peter was geweest.’*

Otto Frank met de helpers in een van de kantoren op de Prinsengracht, kort na de oorlog. Van links naar rechts: Miep Gies, Johannes Kleiman, Otto Frank, Victor Kugler en Bep Voskuijl.

Otto Frank laat in het directiekantoor aan de Prinsengracht het nummer zien, dat in Auschwitz op zijn arm is getatoeëerd.

Otto Frank met Miep en Jan Gies en hun zoontje Paul in 1951.

Otto Frank begreep ook uit het dagboek hoe Anne over haar moeder dacht: *'Ik werd soms erg verdrietig als ik las hoe hardvochtig Anne schreef over haar moeder. In haar woede over een of ander conflict liet ze haar gevoelens de vrije loop. Het deed pijn om te lezen hoe vaak Anne de visie van haar moeder verkeerd beoordeelde. Maar het was een opluchting in latere passages te lezen dat Anne inzag dat het soms haar schuld was dat ze vaak niet met haar moeder overweg kon. Ze had zelfs spijt van wat ze geschreven had. Dankzij Annes precieze beschrijving van elke gebeurtenis en elke persoon kwamen alle details van ons samenleven mij weer helder voor de geest.'*

Annes vader besluit om voor zijn familie en vrienden een uittreksel te maken. Zijn vrienden vinden dat hij Annes dagboek moet uitgeven. Hij aarzelt eerst, maar later is hij het wel met hen eens. Anne heeft immers zelf in haar dagboek geschreven:

Je weet allang dat m'n liefste wens is dat ik eenmaal journaliste en later een beroemde schrijfster zal worden. Na de oorlog wil ik in ieder geval een boek getiteld Het Achterhuis uitgeven. (11 mei 1944)

Otto Frank probeert een uitgever te vinden, maar dat lukt niet onmiddellijk. Zo kort na de oorlog willen veel mensen de ellende van de oorlog het liefst vergeten en er niet aan herinnerd worden.

Otto Frank laat Annes dagboek aan de destijds bekende historicus Jan Romein lezen. Hij is diep onder de indruk en schrijft er een artikel over in Het Parool van 3 april 1946.

'Toen ik het uit had, was het nacht en het verwonderde mij, dat het licht nog brandde, dat er nog brood en thee te krijgen waren, dat ik geen vliegtuigen hoorde ronken en geen soldatenlaarzen klonken op straat, zó had de lezing mij gevangen en teruggevoerd naar de onwezenlijke wereld, die nu al bijna weer een jaar achter ons ligt.'

Veel mensen lezen dit artikel van Jan Romein. Nu zijn sommige uitgevers nieuwsgierig geworden en benaderen Otto Frank. Een van hen, Uitgeverij Contact, wil het dagboek van Anne Frank graag uitgeven. Twee jaar na de oorlog verschijnt het dagboek, onder de titel die Anne zelf verzonnen had: Het Achterhuis.

In dezelfde maand dat het boek verschijnt, praat Otto Frank alsnog met de politie over een onderzoek naar het verraad. De brief die Johannes Kleiman twee jaar eerder had geschreven wordt uit het politiearchief gehaald en de politie opent het onderzoek. Er worden getuigen gehoord, maar dat levert niet veel op. Een extra moeilijkheid is dat een groot deel van het archief van de Sicherheitsdienst (de Duitse politie) verloren is gegaan tijdens een bombardement door Engelse vliegtuigen. Ook hebben de nazi's zelf aan het einde van de oorlog veel archiefmateriaal vernietigd. Men kan daarom geen bewijs vinden voor wie de onderduikers heeft verraden. In 1948 besluit de politie de zaak te laten voor wat ze is, maar de helpers van het achterhuis houden hun verdenkingen tegen Van Maaren.

De reacties op de verschijning van Het Achterhuis zijn zo goed dat de eerste druk al snel uitverkocht is. Binnen korte tijd volgen meer drukken. Ook buitenlandse uitgeverij krijgen interesse voor Annes dagboek. In 1950 verschijnen vertalingen ervan in Duitsland en Frankrijk, en twee jaar later in Groot-Brittannië en de Verenigde Staten. Op basis van Annes dagboek wordt in de Verenigde Staten een toneelstuk geschreven. Op 5 oktober 1955 gaat 'The Diary of Anne Frank' op het New Yorkse Broadway in première. Otto Frank gaat niet naar deze eerste officiële voorstelling. Hij schrijft in een brief aan de regisseur en de acteurs: *'Het toneelstuk is eigenlijk een deel van mijn leven en voor mij is het idee erg pijnlijk dat mijn vrouw, mijn kinderen en ik op het toneel zullen staan. Daarom kan en wil ik het stuk niet zien.'*

Het toneelstuk wordt ook in een groot aantal andere landen opgevoerd. Een paar jaar later wordt het dagboek van Anne Frank ook verfilmd. De actrice Shelley Winters, die in de film Auguste van Pels speelt, krijgt voor haar rol een Oscar.

Veel mensen die Annes dagboek hebben gelezen, willen het achterhuis bezoeken. Maar het achterhuis is vervallen en er zijn plannen om het te slopen. Het pand Prinsengracht 263 is al een tijdje geen eigendom meer van Otto Frank. Na de oorlog heeft hij het verkocht en ergens anders bedrijfsruimte gevonden. Hij heeft daar nog een paar jaar voor zijn bedrijf gewerkt, maar in 1952 verhuist hij naar Basel, waar nog altijd familie van hem woont. In 1953 trouwt hij met Elfriede (Fritzi) Markovits.

→
De dagboeken
van Anne Frank.

Scène uit de film **the Diary of Anne Frank** met Milly Perkins als Anne Frank en rechts Shelley Winters als Auguste van Pels.

← Het Achterhuis is een beroemd boek geworden. Het is vertaald in meer dan 60 verschillende talen en inmiddels zijn er ruim 25 miljoen exemplaren verkocht.

Er zijn de afgelopen jaren veel speelfilms en documentaires over Anne Frank gemaakt. Ben Kingsley speelde Otto Frank in 2001 in een film van Robert Dornhelm.

Otto Frank op de zolder van
het Anne Frank Huis, enkele uren
voor de opening in 1960.
©Arnold Newman

Het Anne Frank Huis.

Enkele Amsterdammers vinden dat het achterhuis niet afgebroken mag worden. Zij richten de Anne Frank Stichting op. De stichting zamelt genoeg geld in om het pand te behouden. Vanaf 1960 wordt het achterhuis onder de naam Anne Frank Huis een museum, dat opengesteld is voor het publiek. Otto Frank vindt dat het Anne Frank Huis méér moet worden dan een museum. Hij wil dat het een ontmoetingsplaats wordt voor jongeren uit de hele wereld. De kamers van het museum worden niet met meubels ingericht. In een interview zegt Otto Frank daarover: *‘Tijdens de oorlog is alles eruit gehaald en ik wil het zo laten.’*

Omdat Annes dagboek over de hele wereld bekend raakt, vragen veel mensen zich steeds weer af wie de onderduikers heeft verraden. In 1963, negentien jaar na het verraad, wordt in Oostenrijk de man opgespoord die de leiding had over de arrestatie van de onderduikers uit het achterhuis, Karl Josef Silberbauer. Silberbauer werkt dan als politiemans in Wenen. Het onderzoek naar de verrader wordt heropend en de vroegere SS-er Silberbauer wordt geschorst. Maar ook hij kan niet vertellen wie destijds de Duitse politie heeft gebeld. Verschillende getuigen zijn inmiddels overleden en het onderzoek levert weinig op. Silberbauer mag weer aan het werk. Otto Frank vindt het niet nodig dat Silberbauer wordt veroordeeld. *‘Mensen verbazen zich daarover. Maar ik wil het niet. Want de werkelijk schuldigen zijn zij die aan de top gezeten hebben. Met bestraffen bereiken we niet veel. Wat eenmaal gebeurd is kan je nooit meer goedmaken. Maar van het verleden moeten we leren.’*

Hij wil ook de Duitsers niet allemaal veroordelen:

‘Ik zal nooit vergeten dat de Duitsers deze vreselijke oorlog zijn begonnen en die misdaden hebben begaan. Niet alleen tegen de joden, maar ook tegen mensen in de bezette gebieden. Toch generaliseer ik niet. Er waren ook goede Duitsers die bijvoorbeeld onder levensgevaar joodse mensen bij hun lieten onderduiken en die tegen het Hitler-regime in opstand kwamen. Tegen de jongere generatie sta ik onbevoordeeld.’

Wie de verrader was, is nog altijd onbekend. Het is mogelijk is dat Van Maaren de verrader was, maar het kan net zo goed iemand anders geweest zijn. Er waren meer mensen die wisten dat er op Prinsengracht 263 onderduikers zaten. In een drukke stad is het moeilijk om met acht mensen twee jaar lang onder te duiken, zonder dat iemand in de omgeving er iets van merkt. Otto Frank legt zich erbij neer dat de verrader nooit zal worden gevonden en zegt daarover in 1979: *‘Tegenwoordig wil ik het niet meer weten wie ons destijds in Amsterdam verraden heeft.’*

Hij houdt zich liever bezig met positieve dingen. *‘Het dagboek van Anne was voor mij een grote steun om weer een positieve kijk op de wereld te krijgen. Ik hoopte met de publicatie ervan veel mensen op dezelfde manier te helpen en dat bleek het geval.’* Een jaar voor zijn dood in 1980 zegt hij: *‘Ik ben nu bijna negentig en mijn krachten nemen langzaam af. Maar de opdracht die ik van Anne heb gekregen, geeft mij steeds weer nieuwe kracht – om te strijden voor verzoening en voor mensenrechten in de gehele wereld.’*

Elk jaar willen duizenden mensen met hun eigen ogen de plek zien waar Anne Frank haar dagboek schreef. Anders dan Otto Frank willen veel bezoekers wél weten wie de onderduikers verraden heeft. In de afgelopen jaren zijn er alsnog twee mogelijkheden onderzocht, die veel aandacht kregen in de pers. In 1998 verscheen er een biografie over Anne Frank van Melissa Müller. Zij had een nieuwe theorie over het verraad. Ze meende dat er goede redenen waren om de werkster Lena Hartog-van Bladeren te verdenken. Ze was getrouwd met een van de magazijnmedewerkers en maakte de kantoren van Prinsengracht 263 schoon. In 2002 publiceerde Carol Ann Lee een biografie over Otto Frank. Daarin probeerde ze te bewijzen dat een kennis van Otto Frank, Tonny Ahlers, de verrader is geweest. Naar aanleiding van deze nieuwe theorieën heeft het NIOD (het Nederlands Instituut voor Oorlogsdocumentatie) verder onderzoek gedaan. De conclusie is dat ook deze theorieën niet bewezen kunnen worden. Naar alle waarschijnlijkheid zullen we nooit zeker weten wie Anne Frank en de andere onderduikers heeft verraden.

Sommige mensen vinden alle aandacht rond Anne Frank en haar dagboek overdreven. Volgens hen is Anne Frank maar één van de anderhalf miljoen joodse kinderen die vermoord zijn. Ze menen dat al die verhalen eigenlijk verteld zouden moeten worden, omdat men dan pas een goed beeld heeft van wat er tijdens de Tweede Wereldoorlog* allemaal gebeurd is. Primo Levi, een beroemde schrijver, die net als Otto Frank Auschwitz heeft overleefd, is daar in een van zijn boeken op ingegaan. *‘Misschien moet het wel zo zijn,’* schrijft hij, *‘dat die ene Anne Frank ons meer ontroert dan al die andere ontelbare slachtoffers die onbekend zijn gebleven. Als we met iedereen moesten en konden mee-lijden, dan zouden we niet kunnen leven.’*

Hoe zat het eigenlijk?

Aanvullende informatie aan de hand van een woordenlijst.

Adolf Hitler

Duitsland had in 1918 de Eerste Wereldoorlog verloren en moest aan de overwinnaars veel geld betalen. Delen van Duitsland waren door de overwinnaars bezet. Veel Duitsers hadden geen werk en waren arm. Er was een kleine politieke partij, die beloofde alle problemen op te lossen: de NSDAP, de Nationalsozialistische Deutsche Arbeiterpartei (Nationaal-Socialistische Duitse Arbeiderspartij). Die partij werd geleid door Adolf Hitler. Zijn aanhangers werden nazi's genoemd (National-Sozialisten). Hitlers partij kreeg bij verkiezingen steeds meer stemmen en op 30 januari 1933 werd Adolf Hitler Rijkskanselier, leider van de Duitse regering. De nazi's wilden een raszuiver Duitsland. Volgens hen was het Arische ras, waartoe veel Duitsers behoorden, het beste. De nazi's vonden bepaalde andere bevolkingsgroepen minderwaardig: joden, mensen met een andere huidskleur, 'zigeuners' (Sinti en Roma), gehandicapten, homoseksuelen. Deze groepen hoorden volgens hen niet thuis in de Duitse samenleving.

Adolf Hitler spreekt zijn aanhangers toe in Dortmund, 1933.

Antisemitisme

Antisemitisme is jodenhaat. Iemand die joden haat alleen maar omdat ze joden zijn is antisemitisch. Hitler en zijn aanhangers waren antisemitisch. De joden kregen de schuld van allerlei problemen: joden werden tot zondebok gemaakt.

Ariërverklaring

In oktober 1940 moesten alle ambtenaren en leraren in Nederland een ariërverklaring invullen. Ze moesten verklaren of ze joods of niet-joods waren. Daarna werden de joodse ambtenaren en leraren ontslagen. Een paar maanden later moesten alle joden zich laten registreren. Zo wisten de nazi's precies waar joden woonden.

Bezetting Nederland

Op 10 mei 1940 viel het Duitse leger Nederland aan. Na een paar dagen van hevige gevechten werd duidelijk dat het Nederlandse leger niet kon winnen. De Duitse overmacht was te groot. De koninklijke familie en leden van de regering vluchtten naar

Duitse soldaten trekken het verwoeste Rotterdam binnen.

Londen. Op 14 mei 1940 bombardeerden Duitse vliegtuigen het centrum van Rotterdam. Toen de Duitse legerleiding dreigde ook andere Nederlandse steden te bombarderen gaf het Nederlandse leger zich over.

Collaboratie

Er waren ook mensen die samenwerkten met de Duitse bezetter. Zij werden collaborateurs genoemd. Onder hen waren veel leden van de NSB, de Nederlandse nazi-partij. In 1941 had deze Nationaal-Socialistische Beweging bijna 100.000 leden. Er waren ook 20.000 Nederlanders die dienst namen in het Duitse leger. Zij vochten samen met Duitse soldaten tegen de Russen aan het zogeheten oostfront.

D-day

Vanaf 1943 leden de Duitsers steeds vaker nederlagen. In januari bleken de Russen te sterk voor het Duitse leger bij Stalingrad. De Duitse soldaten moesten zich terugtrekken. In het westen waren de geallieerden begonnen met de bevrijding van de

Amerikaanse soldaten landden in 1944 op de stranden van Normandië.

bezette landen van Europa. Op 6 juni 1944 landden Britse, Amerikaanse en Canadese troepen op de stranden van Normandië. Die dag werd D-day genoemd.

Deportaties

De nazi's wilden alle joden uit Duitsland en de bezette landen van Europa in treinen naar kampen wegvoeren, deporteren. Het plan was om de meesten in die kampen meteen te vermoorden en de overigen zo hard te laten werken dat ze uiteindelijk van uitputting zouden sterven.

Dictatuur

Sinds 1933 regeerden de nazi's in Duitsland met ijzeren hand. Vanaf dat moment veranderde Duitsland van een democratie in een dictatuur. In een dictatuur bepaalt één leider, de dictator, alles wat er in zijn land gebeurt. Hitlers regering liet duizenden politieke tegenstanders oppakken. Ze werden opgesloten in kampen en velen van hen werden daar gemarteld en vermoord.

Discriminatie

De nazi's behandelden de joden anders dan andere Duitsers. Joden hadden minder rechten. De nazi's discrimineerden de joden. Onder discriminatie verstaan we dat iemand ongelijk wordt behandeld omdat hij hoort bij een bepaalde groep. Zo'n groep kan bepaald worden door afkomst, geloof, politiek of seksuele voorkeur.

Dolle Dinsdag

Op 4 september 1944 bevrijdden de geallieerden Antwerpen. De Engelse radio meldde de dag erna dat ook Breda bevrijd was. Veel Nederlanders raakten door dit bericht door het dollie heen. Op veel plekken werd op 5 september, Dolle Dinsdag, alvast de Nederlandse vlag gehesen. Veel Duitse soldaten en NSB'ers vluchtten Nederland uit. Maar de geallieerden werden tegengehouden. Pas op 5 mei 1945 zou heel Nederland bevrijd zijn.

Gestapo

Duitse Geheime Staatspolitie tijdens het nazi-regiem.

Kinderen hebben eten gekregen bij een gaarkeuken. Vooral in de grote steden leden veel kinderen honger in de winter van 1944-1945.

Holocaust

Ongeveer zes miljoen joden zijn tijdens de Tweede Wereldoorlog vermoord. Deze verschrikkelijke gebeurtenis wordt holocaust of shoah genoemd. Holocaust betekent letterlijk brandoffer, shoah (of sjoa) betekent catastrofe, ramp.

Hongerwinter

In de winter van 1944/1945 was er bijna geen eten meer in de provincies Noord- en Zuid-Holland en Utrecht en ook de brandstof was schaars. Het werd een strenge winter. Mensen kapten bomen, plunderden leegstaande huizen en gingen te voet of op de fiets op zoek naar voedsel bij boeren op het platteland. Deze winter werd de hongervinter genoemd: er stierven meer dan 20.000 mensen.

Jodenster

De nazi's wilden de joden in Nederland isoleren. De vrijheid van joden werd steeds meer ingeperkt. De jodenster werd in mei 1942 ingevoerd. Joden moesten een zespuntige davidster dragen. Joden

Jodenster. Vanaf mei 1942 moesten alle joden, die ouder waren dan zes jaar, in Nederland zo'n ster op hun jas dragen.

die zich daar niet aan hielden, werden opgepakt en naar kampen in Duitsland en Polen afgevoerd.

Kristallnacht

In de nacht van 9 op 10 november 1938 organiseerden de nazi's een pogrom, gewelddadige rellen tegen de joden in Duitsland. De nazi's verwoestten honderden synagogen en joodse winkels. Meer dan 200 joden werden hierbij vermoord. De nazi's arresteerden ruim 30.000 joodse mannen en sloten hen op in kampen. Deze nacht werd later 'Kristallnacht' genoemd, omdat er de volgende dag zoveel gebroken glas op straat lag.

NSDAP

zie Hitler.

Razzia

Bij een razzia werd een straat of een wijk afgesloten en alle huizen een voor een doorzocht. Joodse bewoners werden opgepakt en gevangengezet. Nederlanders die hen in hun huizen verstopt hadden, werden

streng gestraft. Vanaf 1943 werden Nederlandse mannen opgeroepen om in Duitsland te gaan werken. Velen van hen doken onder. Ook op deze groep werd jacht gemaakt.

Shoah

zie holocaust.

Verzet in Nederland

In het begin van de oorlog durfden veel mensen niets tegen de Duitsers te doen. De meeste Nederlanders pasten zich aan. Ze hielpen de bezetter niet, maar ze gingen ook niet actief in het verzet. Later werd het verzet beter georganiseerd. Verzetsmensen hielpen onderduikers, vervalsten papieren en maakten illegale kranten. Sommigen pleegden overvallen om voedselbonnen en persoonsbewijzen in handen te krijgen. Anderen bevrijdden gevangengenomen verzetssrijders. Ook werden enkele tientallen nazi's en collaborateurs door het verzet vermoord.

Wereldoorlog

Na Nederland bezette het Duitse leger België, Luxemburg en Frankrijk. Hitler en zijn generaals maakten plannen om daarna Engeland aan te vallen. Ook veel landen in het oosten van Europa werden door het Duitse leger bezet. In 1941 vielen Japanse vliegtuigen plotseling Amerikaanse schepen aan bij Pearl Harbor (Hawaii). Hierdoor werden de Verenigde Staten bij de oorlog betrokken. Door de Japanse aanval raakten de Verenigde Staten niet alleen in oorlog met Japan, maar ook in oorlog met Duitsland en Italië. Japan had namelijk een verdrag met nazi-Duitsland: ze zouden elkaar helpen. Ook Italië had zich bij Duitsland aangesloten. Steeds meer landen raakten betrokken bij de oorlog. Zo werd het een wereldoorlog.

▲ De concentratie- en vernietigingskampen die genoemd worden in de tekst.

Pearl Harbor tijdens de Japanse aanval.

colofon

Tekst

Menno Metselaar en Ruud van der Rol
(Anne Frank Stichting)

Tekstredactie

Mariska Hammerstein

Aan de tekst- en fotoredactie werkten verder mee

Mieke Sobering (Anne Frank Stichting)
en Yt Stoker (Anne Frank Stichting)

Boekontwerp en vormgeving

Nico de Bruijn (Anne Frank Stichting)
en Karel Oosting

Druk

Plantijn Casparie, Capelle aan de IJssel

Uitgave en productie

Anne Frank Stichting

Foto's

AFS/Allard Bovenberg (144-149, 197, 198)

AFS/Collectie mw. M. Gies (99, 102, 193 ↓)

AFS/Collectie mw. R. Visser (193 ↑)

AFS/Juul Hondius (201)

AFS/Maarten van de Velde (153-157)

Arnold Newman, New York (200)

Aviodrome Luchtfotografie, Lelystad (78)

Collectie dhr. B. Elias (14)

Collectie mw. T. de Konink-ten Kley (60)

Galerie Bilderwelt Berlin (169)

Imperial War Museum, Londen (180, 187)

Julie Denesha (199 ↓)

Maria Austria Instituut, Amsterdam (80-91, 103, 192)

Nederlands Instituut voor Oorlogsdokumentatie, Amsterdam
(165-168, 179, 209, 211)

Panstwowe Muzeum Oswiecim Brzezinka (181)

Spaarnestad Fotoarchief, Haarlem (199 ↑, 210)

United States Holocaust Memorial Museum, Washington/Mark
Chrzanowski (182, 183)

Yad Vashem, Jerusalem (177, 178)